

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра української мови

«До захисту допускаю»
завідувач кафедри української мови,
доктор філологічних наук, професор
_____ Віра КОТОВИЧ
«___» _____ 2025 р.

**МИСЛЕОБРАЗ «МОВА – СЛОВО» У ПОЕТИЧНІЙ
ТВОРЧОСТІ ДМИТРА ПАВЛИЧКА ТА ФОРМУВАННЯ
ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Освітня програма: Середня освіта (Українська мова і література,
мова і література (англійська))

Спеціальність: 014 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)»

Предметна спеціальність: 014.01 «Середня освіта» (Українська мова і
література)

Додаткова предметна спеціальність: 014.02 «Середня освіта» (Мова та
зарубіжна література (англійська))

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття кваліфікації: Магістр середньої освіти.
Вчитель української мови і літератури,
англійської мови та зарубіжної літератури.

Автор роботи – **Оксана ЛОЇШ** _____
підпис

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. **Марія СТЕЦИК** _____
підпис

Дрогобич, 2025

Захист магістерської роботи

Мислеобраз «мова – слово» у поетичній творчості Дмитра Павличка та формування ідентичності учнів на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти

(тема роботи)

Оцінка за стобальною шкалою:

Оцінка за національною чотирибальною шкалою: _____

Коротка мотивація захисту:

_____	Голова ЕК	_____
дата	підпис	ім'я, прізвище

Секретар ЕК

_____	_____
підпис	ім'я, прізвище

Анотація

Лоїш Оксана Теодозіївна. Мислеобраз «мова – слово» у поетичній творчості Дмитра Павличка та формування ідентичності учнів на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти.

Магістерську роботу присвячено різногранній інтерпретації мислеобразів **МОВА – СЛОВО** в поетичних текстах Дмитра Павличка крізь призму авторських аксіологем з урахуванням контексту та позатекстових чинників. Практичний досвід лінгвостилістичного аналізу збірки поета «Мова» екстрапольовано в дидактично-виховну площину – формування стійкої ідентичності учнів. Зазначено, що мислеобрази **МОВА – СЛОВО** в поетичній творчості та риторичній практиці Дмитра Павличка поєднують глибокі фольклорні та художньо-літературні традиції, репрезентують специфічні ознаки мислеобразної експлікації – універсальність, багатоаспектність, авторську інтеграцію, особистий досвід переживання духовно-ментальних феноменів. Обґрунтовано належність лексем **слово, мова**, а також **пісня** до одного мислеобразного блоку; зафіксовано домінанту мислеобразної пари; виокремлено конструктивні значення та частотність уживання мислеобразів в текстах; простежено основні асоціативні кореляти: мова (слово) – зброя, мова (слово) – зерно, мова (слово) – вогонь; мова (слово) – святість. Зроблено узагальнення, що майже в кожному конкретному випадку актуалізується спільна ознака (сема) – націєтвірна і націєзахисна функція рідної мови, материнського слова, пісні, народжених в праглибинах народного духу з любові до рідної землі, а мислеобразна пара **МОВА – СЛОВО** у візії Д. Павличка постає як універсальна форма втілення національної ідеї, як «нації безсмертне житіє».

Ключові слова: мислеобраз, **МОВА – СЛОВО**, мовотворчість, Дмитро Павличко, контекст, аксіологема, виховний потенціал, ідентичність, інтерпретація.

ABSTRACT

Loish Oksana Teodoziivna. The mental image of “language – word” in the poetic works of Dmytro Pavlychko and the formation of students’ identity in Ukrainian language lessons in general secondary education institutions.

The master’s thesis is devoted to a diverse interpretation of the mental images of **LANGUAGE – WORD** in the poetic texts of Dmytro Pavlychko through the prism of the author’s axiologems, taking into account the context and extratextual factors. The practical experience of linguistic and stylistic analysis of the poet’s collection “Language” is extrapolated into collection “Language” is extrapolated into the didactic and educational sphere – the formation of a stable identity of students. It is noted that the mental images **LANGUAGE – WORD** in the poetic works and rhetorical practice of Dmytro Pavlychko combine deep folklore and fiction traditions, representing specific features of mental image explication: universality, multifacetedness, authorial integration, and the personal experience of spiritual and mental phenomena. The belonging of the lexemes **word, language**, and **song** to one mental image block has been substantiated; the dominant mental image pair has been identified; the constructive meanings and frequency of use of mental images in texts have been highlighted; the main associative correlates are traced: language (word) – weapon, language (word) – grain, language (word) – fire; language (word) – holiness. It has been generalised that in almost every specific case, a common feature (semantic feature) is actualised – the nation-building and nation-protecting function of the native language, mother tongue, songs, born in the depths of the national spirit out of love for the native land, and the conceptual pair **LANGUAGE – WORD** in D. Pavlychko’s vision appears as a universal form of embodiment of the national idea, as “the immortal life of the nation”.

Key words: mental image, **LANGUAGE – WORD**, language creation, Dmytro Pavlychko, context, axiologem, educational potential, identity.

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ I. Мислеобраз «МОВА – СЛОВО» в традиційному, аксіологічно-ментальному та виховному вимірах	13
1.1. Мислеобраз як лінгвоестетична категорія (загальні теоретичні зауваги)	13
1.2. Специфіка загальної семантичної, символічної та онтологічно-філософської й аксіологічної структури мислеобразів МОВА – СЛОВА	17
1.3. МОВА – СЛОВО в лексикографічному наświetленні (критичні зауваги)	24
Розділ II. Мислеобраз «МОВА – СЛОВО» та його вербалізація в художніх текстах Дмитра Павличка	38
2.1. «Нас покличе мова, що не вмере ніколи, як звелів Тарас!» (словникові та okazіональні особливості репрезентації лексем «мова – слово»	38
2.2. «О рідне слово, хто без тебе я?»: основні вектори асоціативно-мислеобразної конкретизації	48
2.3. «Не вивів я своєї мови, / Свого народу із ярма»: основні лінгвоментальні виклики сьогодення у візії Дмитра Павличка	57
Висновки	63
Список використаної літератури	67
Літературні джерела	67
Довідкова література	67
Науково-критичні праці	68

ВСТУП

Проблема слова, української мови у творчості представників красного письменства часто набуває мислеобразного та концептуально-світоглядного характеру. Ставлення до материнської мови, слова, що виростає з кореня роду й народу, виступає в одному ряду із символами рідної домівки, материнського тепла, батьківської хати, вітчизни. Рідне слово – це і «лани широкополі», і «червона калина, що в лузі похилилася», і «верб зелений водопад», і «явір, палений журбою». Для Дмитра Павличка як поета, перекладача, громадського діяча, пристрасного публіциста, літературознавця, теоретика української національної ідеї, автора десятків поетичних збірок, віртуоза слова українська мова, безперечно, була передовсім засобом створення художніх літературних образів і пісенних шедеврів, звісно, функцією естетичного впливу на читача [Див. про це: 2, 196–197]. Але чи не найважливіша роль **МОВИ** для поета в тому, що мова стала аксіологічною призмою, крізь яку митець відрефлексовував найболючіші й найбільш трагічні виклики українського буття, споконвіків загроженого ординською московією.

У 2014 році, після рашистського вторгнення на Схід України, поет драматично узагальнив: *«На Донбасі вже немає схову / ні дитя, ні мати, ні трава. / Там стріляє в українську мову, / б'є в сорочку вишиту москва»* [60, 7]. Дмитро Павличко одним із першим заговорив про екзистенційний характер війни, про небезпеку знищення, окрім фізичного життя українців, націєвірних феноменів – мови, віри, культури, історії, традицій, ідентичнісних вимірів буття.

Висока громадянська поезія Дмитра Павличка, як ніколи, актуальна й для нашого сьогодення, коли Україну вкотре намагаються різати (чи вже ріжуть!) за мовною ознакою, коли знову – уже на рівні світових інституцій – ставиться під сумнів статус державності української мови, коли чуємо закиди про, образно кажучи, її «бідність і кривоустість» (не вироблена ще

українська термінологія, бракує літературних стандартів, читаємо неоковирні переклади українською, насичені жаргонізмами, вульгаризмами, лайкою). Павличкові поетичні рефлексії над мовою і в однойменній збірці, що стала предметом нашого розгляду, і в публіцистичних розмислах та виступах, головню під час двох українських революцій на сцені Майданів, інспіровані перманентною суспільно-політичною ситуацією і викликами Великої війни, в оптичному прицілі якої передовсім українська мова й українська церква як бастіони національного духу. Українська мова, віра, культура, тисячолітня історія, як і наші захисники, взяті на приціл московського окупанта; українські книги, бібліотеки, цілі видавництва горять у пекельному ворожому вогні.

Творчий доробок Д. Павличка, – а його шлях у літературі вимірюється сімома десятиліттями, – вражає. Чи не кожна поетична збірка ставала знаковою, ставала мистецькою подією, що інспірувала жваві обговорення, гарячі дискусії, відгуки в періодиці. Це – «Любов і ненависть», «Правда кличе!», «Бистрина», «Сонети львівської осені», «Днина», «Пелюстка і лоза», «Жест Нерона», «Таємниця твого обличчя», «Покаянні псалми», «Золоте ябко», «Наперсток», «Рубаї», «Ялівець», «Пам'ять», «Поклик», «Вірші з Майдану», «Грім у січні», «Омела». А ще – переклади, томи публіцистики, літературознавчі праці, передмови до книг (згадаймо хоча б чудове передслів'я до поеми Івана Франка «Мойсей»). Майже в кожному виданні (художньому, науковому, публіцистичному) заторкуються або навіть крізнять мовозахисні мотиви, викристалізовується мовоцентризм як авторська мовомисленнєва домінанта. За таку рішучість поет часто платив високу ціну: цілу збірку «пустили на січкарню» (знищили). Мав рацію І. Дзюба, коли писав: «Хто хоче пошарпати собі нерви і помучити душу – хай встане в обороні української мови» [6, 4]. І це при тому, що вболівати за свою мову – це природна людська потреба. Поет розумів цю проблему глибше, у комплексі, тобто в її цинічній декларативності тоталітарної доби і драматичних реалій – справжнього становища рідної мови.. З іншого боку,

мовозахисна позиція, мовоцентрична творчість, попри пафос і правильну форму, якщо вона не підкріплена світоглядною стійкістю й чесністю із собою та своїм народом, може мати зворотний ефект й породжувати то негачію, то «паралізуючий песимізм», то «легковажний оптимізм», що однаково небезпечно в утвердженні справжнього й органічного мовоцентризму як імперативу повноцінного національного буття [8, 150].

У 2019 році у видавництві «Ярославів Вал» побачило світ унікальне тематичне видання – книга Д. Павличка «Мова», до якої увійшло понад 70 віршів про мову. Ці проникливі тексти, датовані 1955 – 2017 рр., дають чимало матеріалу для осмислення мови не лише як суспільного феномену та однієї з наріжних підвалин українського життя. Мова постає як «реальна дійова особа в житті і творчості поета», який усе своє життя віддав боротьбі за українську мову та послідовно й безкомпромісно захищав мовні права українців (2, 2). Ідея книги виникла значно раніше, у 2012 році, після прийняття цинічного мовного закону Колісниченка-Кивалова та голодування молоді на сходах Українського Дому. Поет також написав до збірки, що насправду стала його лебединою піснею, дві передмови – «ГОЛОС МОГО ЖИТТЯ» (26 липня 2012 р.) та «МОВА – НЕ НАРОД, А НАЦІЯ ДЕРЖАВА» (18.04. 2019). Дмитро Павличко в першій передмові зазначив, що свою книжку передає насамперед в руки учнівської та студентської молоді. «Це коротка історія моєї боротьби за державність української мови. У тій боротьбі я не був самотній, а тільки допомагав своєму народові. Я ненавиджу хахлів, що стали прихвоснями московських колонізаторів, але віршами їх не переконаєш. Я хочу допомогти нашій молоді усвідомити, що рідна мова є для неї найвищою цінністю й невід’ємною ознакою національної гідності. Пригадую свою ранню молодість, коли я готовий був померти не за синьо-жовтий прапор, не за Володимирів тризуб, а за те, щоб українська мова стала державною в Україні. Для нашого народу «мова – то душа, територія, безсмертя держави» (2, 5). Це зумовило **актуальність** магістерської студії, оскільки зараз учнівська і студентська молодь через

мову віднаходить власну ідентичність, переосмислює особисті й суспільні аксіологеми, усвідомлює «на рубежі життя і смерті» України власну «покревленість із загроженою московським нероном землею». Тут маємо на увазі саме аксіологічно-виховний аспект дослідження, екстрапольований в методичну (дидактично-виховну) площину, тобто те, як засобами художнього слова, що увиразнює засадничі для нашої свідомості мислеобрази, сприяти формуванню в учнів стійкої української тожсамості. Науково-прикладна актуальність полягає в тому, що мислеобраз (и) **«МОВА – СЛОВО» (ЛОГОС)** в мовотворчості та риторичній практиці Дмитра Павличка лучить глибокі фольклорні та художньо-літературні традиції і є блискучим репрезентантом різногранної мислеобразної експлікації як такої (універсальність, багатоаспектність, авторська інтеграція художньої, ідейної, ціннісної, естетичної складових та особистого досвіду переживання духовно-ментальних викликів і загроз).

Сучасне мовознавство, зокрема лінгвостилістика (лінгвопоетика), поєднує системний і когнітивний підходи до вивчення функцій мовних одиниць та їхніх мовленнєвих трансформацій і модифікацій. Прикметно, що уявлення про системність лексики усталилося в лінгвістичній літературі порівняно недавно, хоч низку важливих тверджень проартикульовано в минулому і навіть позаминулому століттях. В аспекті комплексного вивчення лексики не втратили наукової прецедентності праці О. Потебні про те, що зміна значень слів інспірована «закономірними зв'язками семантичних груп у загальній системі мови».

У процесі мислеобразної рефлексії та інтерпретації спираємося на загальні теоретичні твердження про зв'язок об'єктивної і суб'єктивної семантики в значеннєвій структурі слова. Саме поетична мова з її нескінченністю сенсів є джерелом постійної взаємодії в лексичній семантиці прямого й переносного значень слова, актуалізує в його складній семантичній структурі той чи той лексико-семантичний варіант, викристалізовує символічне узагальнення та архетипну чи етноментальну

знаковість, контекстуальну зумовленість і вплив екстралінгвальних чинників. Ураховуємо також багатоаспектність сучасних підходів до вивчення художнього мовлення, що спирається на галузеві (лінгвальні) та міждисциплінарні різновиди мовної системи й уможливорює створення (моделювання) власної оригінальної версії науково-методичної інтерпретації цільових мислеобразів.

У сучасній лінгвостилістиці простежуємо два вектори лінгвопоетологічних студій: екстенсивний та інтенсивний. Беремо за основу інтенсивний, тобто вдаємося до різногранного аналізу на широкому контекстуальному тлі мислеобразів, позаяк такі підходи до мислеобразів домінують у лінгвопоетиці. Глибинне занурення в текст можливе за умови інтерпретації стрижневих ідіолектних слів, у збірці Д. Павличка це **мова, слово, пісня**. Взірцем тут слугує кандидатська (2000 р.) [47] та докторська (2009 р.) [48] дисертації Н. Мех та лінгвософські розмисли І. Дзюби. Використовуємо також новітні лексикографічні джерела.

Прочитання поетичних текстів в мислеобразному наświetленні, спорадично – крізь призму концептосфери, зумовило потребу звернутися до проблеми мислеобразів і концептів як одиниць ментальної інформації у мовній картині світу загалом і мовнопоетичному світі конкретного майстра слова. Тут головно спираємося на доробок Н. Мех [48], В. Жайворонка [16], Н. Слухай [61], П. Мацькова [36], С. Єрмоленко [14], Г. Сюті [69], О. Маленко [35] та ін. Друга група бібліографії – наукові студії (монографії і статті) про творчість Дмитра Павличка (аксіоматично, що без розуміння цілого не може бути розуміння частини). На творчість Дмитра Павличка відгукнулися такі відомі в Україні й поза її межами критики та літературознавці, як М. Жулинський, І. Дзюба, І. Денисюк, М. Ільницький, Т. Салига, Ф. Зубанич, В. Моренець, Л. Ткаченко, І. Равлів, В. Базилевський, Р. Лубківський. Однак науковці головно зосереджували увагу на літературознавчих, ідейно-естетичних, філософських, світоглядних моментах творчості відомого майстра слова. Питанням поезики й

лінгвостилістики приділяли значно менше уваги. Лише декілька статей присвячено власне специфіці художнього мовлення (мовомислення) Д. Павличка (М. Стечик, В. Іванисенко, А. Макаров, П. Сердюк, М. Дрич). Це спонукало нас до глибшого вивчення й осмислення загальних питань образотворення відомого українського мистця.

Об'єкт дослідження – мислеобразний простір поетичного тексту.

Предмет дослідження – мислеобрази **МОВА – СЛОВО** в збірці Д. Павличка «Мова» з урахуванням їхнього націєцентричного, ціннісного та виховного потенціалу.

Метою дослідження є різноаспектний – структурно-семантичний (структуралістський), психоаналітичний, феноменологічний – аналіз мислеобразів **МОВА – СЛОВО** в поетичних текстах Дмитра Павличка крізь призму авторських аксіологем з урахуванням контексту та позатекстових чинників, а також екстраполяція «дослідів і досвідів» інтерпретації засадничих мислеобразів у дидактично-виховну площину – формування стійкої ідентичності учнів.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- акцентувати на основних моментах дослідження та стратифікації мислеобразів у сучасній філологічній науці, зокрема лінгвостилістиці;
- дослідити лексико-семантичну структуру слів **мова, слово** в словниках різних типів; актуалізувати символічний (архетипний, етноментальний) та сакральний аспекти;
- обґрунтувати належність лексем **слово, мова, а також пісня** до одного мислеобразного блоку; довести традиційність їхньої поетичної експлікації; зафіксувати домінанту мислеобразної пари;
- виокремити конструктивні значення, простежити частотність їх уживання в текстах; простежити основні асоціативні кореляти: **мова (слово) – зброя, мова (слово) – зерно, мова (слово) – вогонь; мова (слово) – святість;**

- здійснити функціонально-стилістичний аналіз лексем, що належать до концептосфери «мова-слово», в ідіостилі Дмитра Павличка;
- простежити діалектику індивідуального та загальномовного (у поетичному вимірі – традиційного) в реалізації мислеобразних обертонів та специфіку конструювання різногранних образних зворотів з компонентом **мова – слово** (метафоричні комплекси, генітивні метафори, епітети, порівняння, афористична загостреність мінідискурсів, актуалізація мислеобразних ідеалем);
- виокремити негативно забарвлені образні паралелі, актуалізувавши на аксіологемних опозиціях, які формують досліджувані мислеобрази: **рідна мова, наша мова – двомовність, хахляцька мова, знахабніла мовна чужина, могутій язык; русській мір; солов'їне, дзвонкове, вічно сяюче слово – суржик хахлацький, брудний, рабословіє, язичіє хохла, попса,**

Методи дослідження. Основними методами дослідження є метод компонентного аналізу семантики багатозначного слова, що доповнюється сучасним мислеобразним аналізом з його структурним, феноменологічним, психолінгвістичним та постмодерністським підходом (з увагою до образної багатозначності, поліаспектності та з урахуванням соціогуманітарної зумовленості), застосовуємо методику герменевтичного кола. Широко застосовуємо метод контекстуальної інтерпретації, вдаємося до типологічного аналізу, зіставляючи мовоцентризм Д. Павличка із творчістю його попередників та сучасників.

Практичне значення. Основні твердження магістерської студії можна творчо використати при вивченні лексичної системи мови на основі моделі лексико-семантичного поля та мислеобразного конструювання (діалектика мовного, мовленнєвого та концептуального, когнітивного); у процесі опанування кореляції парадигматики і синтагматики багатозначного слова. Робота дає цінний матеріал для критичного осмислення новітніх лексикографічних джерел, передовсім символознавчого плану.

Ілюстративний матеріал стане у пригоді при викладанні курсу лексикології та стилістики української мови; при вивченні художніх творів у ЗЗСО та ЗВО (вибіркові дисципліни з вивчення поетичного мовлення). Матеріали можна використовувати на уроках рідної мови при вивченні вступних тем, а під час вивчення тих чи тих тем самі тексти віршів залучати як чудовий і змістовний ілюстративний матеріал. Загальна мовоцентрична концепція роботи може слугувати основою для самостійних наукових студій (тематичні конкурси, МАН), для позакласних і позашкільних заходів, що формують цінності та ідентичність й етноментальні пріоритети.

Наукова новизна полягає в тому, що це перше комплексне дослідження домінантних у системі авторського мовомислення **образів** **МОВА – СЛОВО** на матеріалі унікальної збірки «Мова», які формуються в орбіті однойменного лексико-семантичного поля. Здійснено типологічне зіставлення відповідних тлумачень лексем (компонентів мислеобразного блоку) у загальномовному, символознавчому та теологічному словниках, критично осмислено їхнє змістове наповнення, оскільки не акцентується компонента (рідна мова, ідентичнісна константа, запорука виживання народу й нації), рівно ж в індивідуально-авторському вокабулярі, виявлено проартикульовані текстові значення досліджуваних лексем як домінантні в мовомисленнєвому просторі поетичних дискурсів та мовознавчих роздумів Дмитра Павличка. Наголошено на аксіологічному та виховному потенціалі оприявлення знакових мислеобразів.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (71 позиція). Обсяг магістерської роботи – 73 сторінки комп'ютерного набору.

Розділ І. МИСЛЕОБРАЗ «МОВА – СЛОВО» В ТРАДИЦІЙНОМУ, АКСІОЛОГІЧНО-МЕНТАЛЬНОМУ ТА ВИХОВНОМУ ВИМІРАХ

1.1. Мислеобраз як лінгвостетична категорія (загальні теоретичні зауваги)

Останнім часом у лінгвостилістиці усе частіше оперують поняттям «мислеобраз» як однією із засадничих категорій мовно-художньої інтерпретації тексту. У широкому розуміння мислеобраз – це загальнофілологічний термін, яким активно послуговувалися в літературознавстві впродовж ХХ століття, першопопитом до якого стала знаменита концепція О. Потебні з його блискучим узагальненням: слово лише тому є органом думки та неодмінною умовою всього наступного розуміння світу й себе, що спочатку є символом, ідеалом і має всі властивості художнього твору.

Мислеобраз – це універсальне й багатоаспектне явище, яке імплікує емотивно-інтелектуальний вимір художнього твору (тексту) і функціонує як вагомий елемент текстової структури й водночас художнього світу як такого. Власне тому дослідження мислеобразу передбачає звернення до різних теоретичних підходів та концепцій, які експлікують його (мислеобразу) різногранність та потенційну можливість нових прочитань. Мислеобраз є не лише відображенням світу, а й безпосереднім образом, що містить у собі глибинні ідеї та концепти.

До проблеми мислеобразу в сучасній лінгвостилістиці зверталися С. Єрмоленко, О. Маленко, Г. Сюта, Т. Мейзерська та ін. Отже, мислеобраз – це текстовий образ (феномен, сегмент, троп), який втілює не лише конкретне явище, об'єкт, предмет, ідеальну субстанцію, а й різногранно навітлює (чи підсвічує) сутність тієї чи тієї ідеї, концептуальної думки, аксіологеми, а також спосіб її оприявлення через конкретні художні засоби. У цьому аспекті мислеобраз не можна зводити до традиційного, символічного чи метафоричного – у широкому розуміння – елемента,

оскільки він постає у висліді авторської інтеграції художньої, ідейної, ціннісної та естетичної складових тексту.

Якщо підходити до мислеобразу з таких позицій, то є підстави розглядати його як своєрідний міст (сполучну ланку) між образом і думкою, що імплікує світогляд та / або емоційний стан автора. Інакше кажучи, згаданий підхід детермінує розуміння мислеобразу як результат взаємодії мови, мислення та емоцій. Гадаємо, що тут важливо наголосити на ще одній важливій іпостасі мислеобразу – його іманентній гносеологічно-аксіологічній природі (чи своєрідній компоненті згаданої семени). Мова не лише експлікант думки (потoku мислення), а й основний унікальний інструмент формування образу, який оприявнює не лише ту чи ту загальну ідею, а й головно передає цінності, настрої, філософські чи соціокультурні пріоритети автора. Природно, мислеобраз доволі складний і водночас універсальний конструкт, що лучить концептуальні елементи й візуальні образи, які зчаста виламуються за межі буквального словникового значення слів, але мало коли повністю відриваються від його інтенційної орбіти.

Простежуємо декілька основних підходів в плані теоретичного осмислення мислеобразів, які допомагають виявити його (мислеобразу) поліаспектність. Скажімо, структуралістський підхід передусім зосереджений на функціонуванні мислеобразу в контексті твору і постає як складна розгалужена система елементів, що, взаємодіючи, формує певну структурну цілісність, яку можна розглядати крізь призму лексичних, семантичних та граматичних одиниць тексту. Тобто в межах структуралістського підходу мислеобраз постає як результат системної організації елементів мови, де кожен компонент так чи так бере участь у формуванні цілісного образу.

З розвитком сучасної когнітології доволі значну роль відіграє психоаналітичний підхід, оскільки мислеобраз розглядається як вербалізована форма підсвідомих процесів та імпульсів, як своєрідний «ментальний згусток», що знаходить своє втілення в художньому тексті. У

такому ракурсі мислеобраз релевантний символу або метафорі, позаяк відображає (омовлює) не лише зовнішню реальність, а й внутрішні переживання автора, його психоемоційний стан, своєрідний архетипний досвід. Тобто розгляд мислеобразу крізь психоаналітичну призму дає підстави інтерпретувати його як унікальну охудожнену проєкцію складних психічних процесів, які взаємодіють з культурною ситуацією, соціоментальними умовами та викликами часу, у яких живе автор.

На особливу увагу заслуговує феноменологічний підхід, що головно актуалізує важливу роль інтерпретації досвіду людини через мову та образи. Мислеобраз постає як інструмент (чи інструментарій) інтерпретації, який допомагає оприятити суб'єктивну світорцепцію, що, своєю чергою, експлікує ідеї, емоції, наративні стратегії та ставлення автора до людини і світу загалом.

Не можемо не звернути увагу й на постмодерністський підхід з його негациєю чи навіть тотальним запереченням єдиної істини або абсолютної реальності, оскільки він – і тут не можемо не погодитися – підкреслює образну багатозначність та поліаспектність. У постмодерністській візії, мислеобраз – це специфічний конструкт з аморфними межами, які завжди можна трансформувати чи переписати. І літературознавці, і мовознавці сходяться в тому, що мислеобраз є засадничим елементом художнього тексту і сприяє не лише формуванню естетичних параметрів, а й активно взаємодіє з його ідейним, аксіологічним та концептуальним змістом.

Мислеобраз функціонує на двох рівнях – інтелектуального усвідомлення та осмислення автором (творцем) певної ідеї та на рівні зазвичай емоційної читацької рецепції. Важливо також наголосити на тому, що мислеобраз – не статична чи однозначна одиниця, своєрідна художня константа, а динамічний та адаптивний «художній конструкт», що корелює з еволюції тексту та контекстами його (мислеобразу) сприйняття.

Отже, мислеобраз у сучасній філологічній науці, зокрема в лінгвостилістиці, багатозначне й багатогранне поняття, що уможливорює

застосування різних теоретичних підходів (дослідницьких призм) для його інтерпретації, зокрема і в лінгвопоетичній площині.

Мислеобраз у поетичному тексті, – а поезія є специфічною формою художнього омовлення світу, – постає як симбіоз емоційного та інтелектуального (додамо, й ціннісного) первнів, де синкретизм образу й думки витворює цілісне художнє враження. Саме в поезії мислеобрази набувають неповторних сенсів не через свою конкретність («заземленість»), а й через множинність інтерпретацій, що дає змогу митцеві передати багатшаровість та різногранність особистих переживань і рефлексій. У поетичному тексті, на противагу прозовому, мислеобраз оригінально лучить абстрактне і конкретне, трансформуючи мовні одиниці не лише в класичні образи, а й носії глибинних ціннісно-філософських та унікальних естетичних ідей. Дослідники поетичних дискурсів традиційно виокремлюють декілька рівнів їх функціонування: рівень образної експлікації, що зазвичай оперує метафорами, символами, художніми компаративами, і рівень інтелектуальної інтерпретації, що дає змогу читачеві вловити глибинні й часто імпліковані сенси. З огляду на зазначене, поетичні мислеобрази (мислеобрази в поезії) набагато рельєфніші, вишуканіші й динамічніші, позаяк чи не кожен образ синкретично експлікує зовнішній і внутрішній світ ліричного героя (автора), увиразнює провідні мотиви та інтенційні концепти.

Необхідно також звертати увагу на інтеграційний аспект мислеобразів, що креує певну атмосферу, текстову тональність, яка визначає читацьку рецепцію. Завдяки своїй згущеності та образній конденсованості саме поетичний дискурс актуалізує авторські асоціації (універсальні та глибоко сокровенні, індивідуальні, «з глибини чулого серця»). Інакше кажучи, специфічність мислеобразу в поетичних текстах полягає в тому, що вони імплікують інтелектуальні ідеї, ціннісні домінанти та емотивні стани як специфічне художнє ціле.

У поетичних дискурсах мислеобрази найчастіше постають у висліді використання таких мовних засобів, як метафори, символи, алегорії та порівняння, що слугує художнім інструментарієм креації нових світів. Скажімо, метафори в поетичному тексті виступають як своєрідні провідники до глибинних рівнів мислеобразних сенсів. Поетичні мислеобрази надзвичайно гнучкі й здатні до несподіваних трансформацій і метаморфоз, визначальними ж для насвітлення тих чи тих граней мислеобразів є контексти. Мислеобрази в поезії органічно корелюють із загальними контекстами твору чи творчості митця загалом і часто є наскрізними в художній спадщині того чи того автора, формуючи неповторні мислеобразні вістря. Останнім часом у формуванні поетичних мислеобразів важливу роль відіграють контексти соціально-політичної ситуації та суспільних викликів, коли створено той чи той твір.

1.2. Специфіка загальної семантичної, символічної та онтологічно-філософської й аксіологічної структури мислеобразів МОВА – СЛОВА

Події останнього часу, Велика війна, яку ми переживаємо вже не ментально – фізично, сотні знищених міст і сіл, сотні тисяч загиблих, відчуття зависання над прірвою, загроженість кожного, хто відчуває свою причетність до землі, на якій живе і хоче, щоб тут жили і його діти та внуки, змушує багатьох замислитися над витоками й причинами напівруїну межевого стану, своєрідного цивілізаційно-гуманітарного рубікону, який треба долати. Уже ні для кого не таємниця, що саме мова, віра, культура, тобто гуманітарний аспект буття, виявилися своєрідним тригером, подразником для рашистсько-путінського режиму, аргументом для «остаточного розв'язання» ненависного для москви українського питання. Ще до розпаду «імперії зла» (Р. Рейган), у часи горбачовської перебудови, саме письменники забили тривогу, адже критично звузилася сфера функціонування рідної мови, бюрократично-адміністративна машина поставила їй не те що в принизливі умови – щодо українського слова чинився

направду акт лінгвоциду, духовного вандалізму, що у висліді мав на меті вже в ембріональному стані убивство, таке собі аборткування національної свідомості, що головню визначається ставленням до мови, слова як найголовніших маркерів ідентичності. Свого часу знаменитий філософ і культуролог Поль Рікер у своїй праці «Перемога мови над насильством. Герменевтичний підхід до філософії права» зазначив: «У великих історичних конфліктах захист і визнання рідної мови завжди відігравали важливу роль. До того ж те, що ми називаємо нашою ідентичністю, є значною мірою мовна ідентичність. Належність до певного лінгвістичного простору – це перша форма, у якій ми є суб'єктами права. Право говорити своєю мовою показує нам, що урок права починається вже з першого суб'єкта» [Цит. за: 7, 163]. Зайве нагадувати, що цього права українців позбавляли впродовж багатьох століть, зараз – силою зброї. Ціна його кривава: сотні тисяч життів.

Дмитро Павличко, гортаючи сторінки власного нелегкого життя, найбільшою цінністю якого була Україна і рідна мова, з болем констатував: «Коли відновилася українська державність, я був щасливим і думав, що українська мова, як найважливіший будівник нашої національної політичної самостійності, буде підтримана своєю державою. Але триста років московської неволі для України не пройшли безслідно. Виховані царськими та комуністичними опричниками яничари, які стали на чолі національної безликої, промосковської частини нашого населення, з вини помаранчевих розсварених вождів прийшли до влади» (2, 4). Ці рядки написано 26 липня 2012 року, після прийняття сумнозвісного мовного закону (радше – вироку українській мові!), коли ворожа до України і всього українського влада «двічі несудимого проффесора» буквально нагинала свідоме й небайдуже суспільство, щоб українська мова «поділилася своєю державністю з російською». Не допомогли й масові протести, й голодування під палючим сонцем на сходах Українського Дому. Тодішній президент В. Янукович і його злочинна партія зробили все, аби повернути українську мову в її

рабське становище, як у найтемніші часи більшовицького терору, коли партійні керманичі про неї згадували, але не розмовляли. Ця влада прагнула обернути Україну в безвольну колонію москви, а задля цього – поступово викоренити українську мову з усіх сфер суспільного життя. Ці роздуми поета важливі для розуміння тієї грані архетипних мислеобразів, що інспіровані власне глибинним психоаналітичним та феноменологічним підходом з їхньою проєкцією на культурні, політичні та умови і виклики часу: *«Наша партія – то мова, / Україна – без Москви,/ Що пожерти нас готова / Всіх – од п'ят до голови.// І хай знає, що за слово, / Вбите, кинуте в тюрму, / Сплатимо стовідсотково,/ Без нагадувань йому»* (2, 105–106).

Коли ми говоримо про мовну ситуацію в Україні до Революції Гідності та початку вторгнення, то може видатися, що це суто наш, «український, безнадійний привілей» у добу революційних технологій, цифрових проривів та гендерних студій. Одначе це лише позірне враження. Тисячолітня історія людства – це постійні жорсткі зіткнення через мову, безліч «і героїчних, і безглуздох, і героїчно-безглуздох» учинків та форм поведінки фіксувалися саме через мовні протистояння. Навіть у сучасному світі спалахи мовного напруження можна побачити чи не всіх континентах. Вельми небезпечно й «навіть ілюзорно» пояснювати мовні зіткнення чи то колективною герметичністю, чи то душевною нерозвиненістю та іншими виявами гуманітарної інволюції. Це відбувається через абсолютизацію комунікативної функції мови. Колонізатори різного штибу якраз на це посягали найменше (українська мова як мова для села чи для домашнього вжитку). «Насправді ж **МОВА** – явище незмірно глибше й важливіше, вона не зводиться до жодної з багатьох своїх функцій» (а їх не менше двох десятків). У мові концентрується базова сутність історичного буття народу. «Звідси – фундаментальна цінність мови як основи самоідентифікації людини і народу. Звідси ж і її провокативна роль у конфліктах самостверджень на особистісному рівні та на рівні національних спільнот» [7, 146].

Шістдесятник, письменник, філософ і культуролог Іван Дзюба ще 1988 року в газеті «Вечірній Київ» опублікував насправду революційну статтю «Бо то не просто мова, звуки...» (після знакової праці «Інтернаціоналізм чи русифікація», за яку отримав тюремний вирок), що буквально розірвала налякану, затиснуту й притлумлену українську свідомість. Уявімо собі, якби І. Дзюба продовжив ці рядки, зацентрувавши засадничу іпостась, що **мова – то думка боготворна?** Але імплікований фрагмент цитати, мовлячи словами Біблії, став тілом, ідеєю і замешкав між людьми. «Рідна мова – це найособистіша і найглибша сфера обстоювання свого «я», коли воно є, своєї особистої і національної гідності» [6, 12]. Лінгвокультуролог з україноцентричним мисленням (а саме в такому форматі написано статтю) наголошує на об'єктивній природності, об'єктивній цінності рідної мови, питомого слова для формування національної картини світу, адже з умиранням навіть найменшої мови, не кажучи вже розвинені національні лінгвосистеми, людство назавжди втрачає одну з найважливіших сторінок своєї духовної історії, стає бідним, розгубленим і неспроможним чинити опір. Далі І. Дзюба (услід за І. Огієнком) пояснює зросійщеним, дезорієнтованим та ідентичнісно аморфним батькам, чому їхні діти повинні знати рідну мову, до яких духовних скарбів вона є ключем, для чого потрібні українські школи або принаймні українська мова в російській школі. У статті йдеться також про культурну й духовну цінність материнського слова. Важливо й те, що перманентне українське мовне питання «не можна розглядати ізольовано від усієї політичної, соціально-економічної та культурної ситуації». І на початку двотисячних років, і на четвертому році війни розмивається та ініціатива в мовній політиці, яка починала народжуватися в час відновлення незалежності і в перші місяці рашистського вторгнення. Причин тут, на думку І. Дзюби, багато: це й об'єктивні обставини (кризовий стан суспільства, зниження престижу українськості внаслідок соціальних розчарувань, додамо – втоми від війни тих, що насправді далеко від неї), і в

суб'єктивних (незацікавленість державних структур, «утома» громадських інституцій, пряма політична протидія певних груп) [8, 148]. У своєму мовозахисному дописі-рефлексії 1988 року І. Дзюба апелює також до письменників, аби вони сміливіше у своїй творчості зверталися до мовно-національних проблем, зокрема до аналізу самих понять «мова – слово» як, кажучи сучасною термінологією, лінгвоментальних та аксіологічно-тожсамісних феноменів.

Ревний захисник українського слова й національного культурного простору дає поради всім причетним до справи пропагування (чи то б порятунку) українського слова як засадничого об'єкта поетичної та онтологічно-аксіологічної обсервації. «Багато перейнятих любов'ю і вболіванням думок та поетичних слів про рідну мову знайдемо в Олександра Довженка, Михайла Стельмаха, Андрія Малишка, Василя Симоненка, Олеся Гончара, Павла Загребельного, Дмитра Павличка, Євгена Гуцала, Бориса Олійника, Івана Драча, Миколи Вінграновського та інших наших письменників. Їх би зібрати і видати книжкою, масовим тиражем – це теж міг би бути внесок у справу мовного виховання» [6, 14]. Д. Павличко був одним із тих небагатьох, хто виконав заповіт І. Дзюби, поставивши на сторожі хиткої й непевної українськості питоме слово. А ще цього ж року (грудень, 1988) в тій самій газеті («Вечірній Київ») опублікував гостру, насправду полум'яну статтю в обороні рідного слова. Цього ж року з'явився програмний та неймовірно проникливий вірш поета, до якого взято епіграф з Першого послання апостола Павла до коринтян. (14:12): *«Народе мій, дитино ясночоло, / Живи й орудуй мовами всіма, / Бо кожна мова – твого духу школа, / Твої правди – золота сурма. // Вклякни перед зорею світовою, / Що пломеніє, наче сонця креш, / Та не молися мовою чужою, / Бо, на колінах стоячи, умреш...»* (2, 43). Це був ментальний вибух і виклик системі, що вже агонізувала. Саме **РІДНА МОВА** як святість, як молитва, рівно ж як своєрідна духовна ідеалема стала домінантою мовомислення по-

справжньому національно заангажованих українських митців (М. Вінграновський, Ліна Костенко, І. Гнатюк, К. Мотрич, В. Баранов).

У сучасній лінгвофілософії (головно тій, що спирається на тяглість саме української традиції рецепції, осягнення й осмислення світу) **МОВА**, **СЛОВО** постають як унікальні феномени духовного плану, що тяжіють до християнських первнів, та різногранно відрефлексовуються крізь призму історії людства, позаяк у колективній мовосвідомості вони головню корелювали із сакральними виявами духу, ототожнювали з **ЛОГОСОМ** [Більше про це див.: 7, 155–164]. Знаменитий німецький лінгвіст і мислитель В. фон Гумбольдт, розглядаючи мову як дім буття конкретного народу, як виразника його «духовної енергії» та ментальної сутності, водночас доходив й універсальних узагальнень щодо слова (логосу), яке височить над усією світобудовою і сягає ідеальних сфер, лучить основні виміри буття, є духом, і з духом воно підноситься до незбагненого для людського розуму Божественного Первня. Саме завдяки мові народу, як у цьому переконували Гердер, Гумбольдт, Шиллер, національне ставало естетичною цінністю, іманентним атрибутом художнього мистецтва, а в ієрархії критеріїв національної ідентичності саме мова посідала чільне місце. Аксіоматично, що українці як етнос, який зазнавав постійної національної експансії, а його ментальна тожсамість сповзала до стану соціально-культурної аморфності, у мові, рідному слові вбачали духовний порятунок і з нею (мовою) головню пов'язували надію на власну хату, у якій «своя правда, і сила, і воля» (Т. Шевченко). З часом проблема рідного слова набуває все чіткіших обрисів і трансформується від фольклорно-романтичного та конфесійного феномену до суспільно-політичного, державницького й соборницького. Наші розмисли із залученням широкого лінгвософського контексту та лаконічних тез відомих філософів і мислителів знову ж таки можемо потвердити цитатою Д. Павличка: «Українська мова для нашого народу – це не просто засіб спілкування, а збройний і духовний засіб від поневолення, **це Бог нашої національної незалежності** (Підкр.наше – О. Л). Наша мова зберегла нам

гідність, національну неповторність і честь у найтяжчі часи нашого ув'язнення в тюрмі народів – царській і комуністичній Росії» (2, 5). Ще на початку свого творчого шляху (1955 рік) поет, продовжуючи поетичну традицію пристрасного мовоцентризму О. Олеся, актуалізував словозахисний наратив не в дусі шаблонів і канонів соцреалізму, а в річищі Кобзаревих імперативів, афористично вивершених у кінцевій редакції послання «До Основ'яненка» (*«Наша дума, наша пісня / Не вмере, не загине»*): *«О рідне слово, хто без тебе я?! / Осміяний людьми кретинстиляга, / Безрідний, кволий, жебручий блудяга, / Що сам забув давно своє ім'я!»* // *«Моє ти серце, пісня і відвага, / І прізвище, і сила і сім'я. / Ти вся душа нескована моя, / В найтяжчі дні – надія і наснага»*» (2, 14). Можемо вести мову про авторську мислеобразну еволюцію домінантного словообразу у різних текстах і контекстах, а також про його інтертекстуальну зумовленість та прямі дискурсивні перегуки.

Не менш важливою є ще одна іпостась мислеобразу СЛОВО – його його архетипно-прецедентна сакральність: *«Споконвіку було Слово, і з Богом було Слово, і Слово було – Бог. З Богом було воно споконвіку»* (Ів.1, 1-2). **Слово** – першокреатив Світу, узагальнює І. Дзюба, «той першовибух, творчий акт, з якого все почалося і в якому (Слові) все запрограмоване (Світ як текст?)» [7, 157]. Близький приятель Кобзаря, перший ректор Київського університету св. Володимира Михайло Максимович розмірковував, що лише Слово стає посередником між людиною і Тим (Творцем, Отцем Небесним і Дателем життя), Хто дав нам Слово разом зі світлом і можливістю матеріально втілитися тут, на землі. Німецький філософ Г.- Г. Гадамер наголошував, що рідне слово вміщує для кожного елемент зв'язку зі споконвічною батьківщиною [49, 3]. Інваріантна структура слова передається з епохи в епоху, від однієї людини до іншої, тобто відбувається спілкування на рівні хронотопу історії [Докл. про це див.: 17, 73]. Лінгвофілософема **Слово** єднає людину з праглибинами буття в естетичному, історичному, етнокультурному вимірах. Слово постає як носій

софійності, особливої, дарованої Всевишнім мудрості і водночас як реальний духотвірний первень у людських спільнотах і в кожному людському єстві зокрема: *«Чия це проповідна мова / Вчувається мені під ніч, / Коли безмежність лазурова / Очима багатьох сторіч / На мене дивиться, неначе / Мене згори хтось пізнає, / І, слово мудре, вічне, зряче / Заселює в єство моє?»* (2, 112). Власне цей аспект опинився в дослідницькому фокусі філософів-мислителів минулого сторіччя, аби через профетичне Слово «збагнути свою органічну причетність до космічного Буття» [Цит. за: 17, 45]. Ці грані слова поетично осмислює і Д. Павличко. Герменевтичне коло архетипних мислеобразів **МОВА – СЛОВО** замкнулося: «Споконвіку було Слово...».

1.3. **МОВА – СЛОВО** в лексикографічному наświetленні (критичні зауваги)

Відомо, що спектр значень того чи того слова (слова-поняття, почасти й мислеобразу) об'єктивується в різних словниках (тлумачних, енциклопедичних, етнографічних, чужомовних слів, етимологічних, філософських, ідіолектних, теологічних, спеціально-галузевих) по-різному. До прикладу, експлікація семантики лексеми **мова** у філософській енциклопедії і в багатотомному Словнику української мови (СУМі) суттєво різняться в плані акцентування тих чи тих семантичних компонентів, але засадничий диференційний атрибут, ядерна (генералізована) сема артикулюється чітко й однозначно: **мова** передовсім постає як система знаків, що слугує засобом людського спілкування, мислення і висловлювання. Додамо – мислетворення, пізнання й тожсамості. «Мова» – «2. Сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок» [ФЕС, 168]. У філософській мови актуалізовано такі стрижневі семи, як знак, комунікація, мислення, висловлення, кожній з яких у тлумачному

лексикографічному джерелі відповідає окреме значення полісемічного слова **мова**, однак прямої кореляції (накладання лексико-семантичних полів) не простежуємо. Скажімо, у тлумачному словнику ототожнено значення «спілкування» і «мислення» (тобто омовлення, ословлення думки). Лексема **мова** синонімізується із лексемами «слово», «вислів», «промова», «фраза», оскільки всі вони містять спільну сему, а саме: «реалізація здатності людини говорити, мовити, висловлюватися». До слова, вербатив **говорити**, експлікований двома основними значеннями (**володіти власною мовою** та **передавати власні думки**), має шістдесят один синонім [ССУМ, т.1, 349 – 350]. Олекса Різників у популярному виданні «Спадщина тисячоліть: українська мова» наводить синонімічний ряд до дієслова **говорити**, що охоплює декілька сотень слів і стільки ж, або навіть і більше, фразеологізмів, залучаючи також десятки приповідок зі згаданою генералізованою семою та десять звуконаслідувань розмови [56, 70 – 76]. Синонімічний ряд лексем **мова** та **слово** значно скромніший: **мова** – язик, річ, бесіда, слово, глагол, мовлення [ССУМ, т.1, 837]; **слово** – глагол, словеса (рівно ж усі слова, що входять до синонімічного ряду лексеми **мова** [ССУМ, т.2, 637].

Мовознавці вважають: що мова старша, то більше вона зберігає словотворчих афіксів і багатшою та повнішою є сім'я споріднених (однокореневих) слів. Така мова творить нові слова зі своїх питомих коренів. Навпаки, у мові, що втрачає свої афіксальні деривативи, зростає кількість слів різних коренів, тобто запозичень з інших мов («різнокореневих чужословів») [Див. про це: 56, 80]. Валентин Кожевніков у книзі «Важкий шлях до рідної мови» наводить надзвичайно цікавий ряд дериватив з коренем **-мов-**: **мова**, **розмова**, **мовити**, **мовлення**, **мовний**, **змовлятися**, **примовка**, **мовляв**, **скоромовка**, **умовляти**, **промовець**, **промовистий**, **відмовляти**, **промовляти**, **замовляти**, **змова**, **безумовно**, **велемовний**, **намова**, **передумова**, **безмовний**, **мовозначець**, **обмова**, **обмовка**, **умовний**, **обмовлятися** [25, 63]. Можемо ще додати: **передмова**,

мовник, мовниця, безмов'я, вимова, вимовний, зумовити, замовляти, невимовний, невідмовний, помова, промова, розмовник, прмова, перемовлятися, красномовний, красномовство, примовляти, замовляння. Як бачимо, усі українські слова цілком логічно творилися в процесі органічного й природного розвитку мови впродовж багатьох тисячоліть з одного кореня **-мов-** за допомогою розгалуженої і релевантної системи афіксів, що засвідчує архаїчність, природність, закономірність походження, образно кажучи, велику мудрість нашої мови, її започаткування від слова Божого. Цікаво, що опанувати без зусиль таку систему споріднених та логічно пов'язаних між собою слів здатна і дитина, і доросла людина швидко і легко. Мало яка мова може похвалитися такою органічністю й водночас семантичним та дериваційним розмаїттям спільнокореневих слів [Більше про це див.: 25, 58–59].

Далі подаємо фрагменти словникових статей, у яких експліковано спектр семантичних відтінків лексем **«мово – слово»**. **«МОВА** 1. Здатність людини говорити, висловлювати свої думки. <...> Звідси – зав'язало (перепинило) мову, тобто хтось утратив здатність говорити. <...> 2. Сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок. <...> Різновид цього комбінування у процесі вираження думок, якому властиві ті або інші характерні ознаки. <...> 3. Мовлення, властиве кому-небудь; манера говорити. <...> 4. Те, що говорять, чий-небудь слова, вислови, розмова, бесіда, вести мову, говорити: *говорити іншою мовою, говорити різними мовами, гострий на мову, зайшла (заходить) мова про кого, що* – почали говорити про кого-, що-небудь, *заводити мову* – почати говорити про що-небудь, *знаходити спільну мову*. 5. Публічний виступ на яку-небудь тему, промова. <...> 6. Те, що виражає собою яку-небудь думку, що може бути засобом спілкування» [СУМ т.4, 768 – 769].

Практика слововживання лексеми **мова** засвідчує її тісний зв'язок з дієсловами, прикметниками, що деталізують специфіку комунікації і тлумачаться відповідно дієсловом-домінантою **говорити**, а також його розлогим синоніміїним рядом, до якого входять і фразеологізми. Отже, у семантиці лексеми **мова** контаміновано динамічну сему«говорити» і статичну сему, оприявнену в синонімах **слово, вислів, промова, фраза** (тобто результат процесу говоріння, мовлення). Далі наводимо фрагменти словникової статті із Словника української мови.

«**СЛОВО** – 1. Мовна одиниця, що являє собою звукове вираження поняття про предмет або явище об'єктивного світу. <...> Вимальовувати (вималювати, змальовувати, змалювати) словами – розповідати, писати про кого-, що-небудь дуже виразно, з подробицями. <...> [Від (од) слова] до слова – все, від початку до кінця, докладно, нічого не пропускаючи. <...> Гра словами, захлинатися словами, золоте слово, видатися словами, не лізти за словом до кишені, піймати на слові, слово в слово – абсолютно точно, відповідно до якогось тексту, розмови тощо; дослівно. <...> Слово за словом, слово по слову – повільно, поступово. <...> 2. Мова, мовлення. <...> Майстер слова – видатний письменник; художнє слово: а) мова художнього твору; б) твори художньої літератури; художник слова – те саме, що майстер слова. 3. Висловлювання, фраза. <...> Крилаті слова. Віддавати слово подяки. Добрим словом прислужитися. Живе слово. Закидати слово – звертатися до когось з клопотанням. Закидати словом кому – починати з ким-небудь розмову, викликати на розмову когось. Марне слово, марні слова, марнувати слова, медові слова, на вітер кидати слова, на вітер пускати слова; на словах, небагатьма словами. 4. Обіцянка виконати що-небудь: вірити на слово, держатися свого слова, додержувати свого слова, на чесне слово. 5. Прилюдний виступ, промова де-небудь: напутнє слово, наступати (наседати) словом. 6. Жанр літературного твору у формі ораторської розповіді. 7. Літературний текст до вокального твору. Гостре слово – сповнений дотепу, влучний, дошкульний вислів або одне слово. З двох слів,

з одного слова – з самого початку розмови. Лінивий на слово – який не любить багато говорити, метке слово – дошкульна мова, міцне слово, набір слів, на своєму слові стояти, перейти від слова до діла, плетиво слів, прийти до слова, присікуватися до кожного слова, при слові – при нагоді, як буде про це йти мова. Сильні слова, сипати словами, сказати нове слово, сказати своє слово, скупий на слова, солодке слово – надмірно ласкаве, улесливе висловлювання. <...> [СУМ т. 9, 367 – 372].

На думку Н. Мех, у тлумаченні лексеми **слово** варто передовсім виокремити 1-е – 3-є значення, оскільки вони синонімічні з іменником **мова**. Для обох номенів характерні також семантичні компоненти, що є лексико-семантичними варіантами лексем **думка та поняття**. Синтагматична реалізація лексем **мова, слово** засвідчує входження до їхнього семантичного поля лексеми **думка**, а в поетичній мові – також лексем **дума та пісня** [Див. про це: 45; 46; 47; 48]. Принагідно зазначимо, що через семи, які є опорними для обох досліджуваних лексем, що творять синкретичний мислеобраз, полісемантичні етноментальні похідні **пісня, дума** перехреснюються з їхніми семантико-символічними полями, генералізованою семою яких є «висловлювання думки, здатність людини говорити і створювати тексти». Щоб перейти безпосередньо до розгляду наскрізних і домінантних у системі авторського мовомислення образів **МОВА – СЛОВО** у поетичній творчості Дмитра Павличка, акцентуємо на ще одній особливості мислеобразів – символічному потенціалі та почасти прецедентності. Саме символічна сема в багатьох випадках є домінантною і визначає експресивно-емоційну та аксіологічну актуалізацію.

У найповнішому на сьогодні символознавчому виданні – «Енциклопедичному словнику символів культури України» – є лише розлога й доволі вичерпна стаття, присвячена символом **слово**. Немає статті про **мову**, вона (мова) лише принагідно згадується як синонім до символу **слово**. Наводимо окремі фрагменти словникової статті: «**Слово** – символ Бога, Логоса; Енергії Космосу; інструмента, який передає людям знання про

всесвіт, закони матерії, світові константи; програми збереження людиною гармонії з Космосом; символ Великої Таїни; Всього; першопочатку, першоджерела; світла, знань; добра; краси; мелодійності; материнської мови; гігантського акумулятора інформації; досвіду; мудрості, духовності; етнічної самосвідомості; Вічності; Безмежності; духовного оберіга української нації; Магічної Чарівної сили, здатної як на Добро, так і на Зло; символ пророцтва; клятви» [ЕССКУ, 758]. Автор лексикографічного допису О. Потапенко акцентує на архетипних та прецедентних вимірах мислеобразу **слово**, витлумачуючи його як «один із найдавніших, наймістичніших і найтаємничіших символів людства». Людина розщепила атомне ядро, підкорила космос, створила цифрові системи кодування й передачі інформації космос, але не може дати відповіді на позірно просте питання: як, де, коли, за яких умов виникло **слово**, як сформувалася **мова (мови)**, хоча теорій глотогенезу не бракує. Прикметно, що найбільш поширеною версією міфопоетичної культури в аспекті глотогенезу є Божественне походження Слова, його виникнення в архаїчній свідомості пов'язували із Сонцем, сотворенням Світу, Божою софійністю (премудрістю) і навіть із числами.

В античній культурі Слово усимволізовувало ЛОГОС (заглиблення в сутність явищ; світовий закон; світооснову, світовий розум). У християнському віровченні Логос – це Слово Бога, Його задум – це Велика Таїна, яку розуміють лише вибрані (пророки, Архангел Михаїл, патріархи; ЛОГОС – це сам Ісус Христос. Важливо, що в Старому Завіті тема Слова Божого не абстрактність, як, скажімо, в Александрійських філософів. Передусім це факт із людського досвіду: Бог безпосередньо звертається до вибраних людей, що є посередниками між Ним і вибраним народом, рівно ж усіма людьми. Цими посередниками є пророки, для них Слово Боже засадниче, Воно визначає напрямок їхнього життєвого шляху. Однак Слово Боже не дається з неба, наче езотеричне вчення (як у містиків), яке треба приховувати від людей невтаємничених. Це слово слід передавати не лише вибраним людям, а й усьому народові Божому, до якого Бог звертається

через своїх пророків. Отже, досвід Слово Божого – не здобуток кількох посвячених: до розуміння його покликаний Ізраїль і всі народи, до яких Бог промовляє через своїх посланців [Більше про це див.: СББ, 747]. Коли Бог говорить, то Він хоче, щоб людина сприйняла Його думку, Його Слово в цьому випадку – закон і правило життя. Слово Боже може переходити межі часу й відкривати майбутнє. Тому народ Божий по крихтах збирає усі ті слова, які звістують його майбутнє. Ті, що слухають Слово Боже, зобов'язані прийняти його в серце з довірою і послухністю, як одкровення і правило для життя. Слово для тих, хто слухає, – світло. У Новому Заповіті Йоан відкрив нам таїну Слова Божого, наблизив її до таїни самого Ісуса. Утілене в Ісусі, Слово виповнило подвійне післанництво. Єдинородний Син явив слово людям, щоб пізнали Отця. Для спасіння людей він приніс у світ людей Благодать та Істину. Христос – Слово, яке прийшло у тілі. На думку богословів, Слово Боже звернене до кожного. Від кожного воно чекає відповіді, і від цієї відповіді залежить їхня доля у вічності [Докл. про це див.: СББ, 749;752 – 753].

В асоціативному просторі Слова Божого є такі сакральні лексеми, як *амінь, благословення, віра, воля Божя, вчити, Дух Божий, Євангеліє, задум Божий, закон, істина, Ісус Христос, мудрість, одкровення, пам'ять, письмо, пророк, світильник, сіяти, слово людське, створення, тайна, царство Боже, чудо*. Поділяємо також думку О. Потапенка, що «заклики Біблії повторювати Слово Боже становлять собою програму збереження людиною її особливої космічної засинхронізованості – відповідності акустичним гармоніям Всесвіту» [ЕССКУ, 758].

У багатьох релігійних трактатах згадуються «магічні слова», «таємничі письмена», «заповітні слова», за допомогою яких створені небеса й земля. У магічну силу Слова як експліканта трансцендентного і конкретного Добра і Зла вірили наші предки-слов'яни від найдавніших часів. Саме особливим словом слов'яни привертали Щастя-Долю, давали урочисті обіцянки, порушення яких призводило (за віруваннями) до

загибелі. Про це ще в XI столітті писав митрополит Іларіон у своїй знаменитій праці «Слово про Закон і Благодать» [ЕССКУ, 758–759].

Отже, слово, у візії символознавців та богословів, – це воістину Все (Гармонія, Енергія, Інформація, Краса та ін.). Слово – це і Мудрість, і Думка, і Творчий Дух, і символ духовного Оберегу нації. Останній – національно акцентований – аспект у символознавчому виданні представлено, на жаль, мінімально і надто вже розмито. Важко сказати, що це: прикрий недогляд, певна мовомисленнєва інертність, непройнятість самою ідеєю **СЛОВА** як унікальним феноменом утілення духу, передовсім колективного національного. У цьому ж символознавчому виданні не знайдемо і словникової статті про мову, хоча останнім часом лінгвоментальні феномени **слово – мова** все частіше розглядають як корелятивну пару з актуалізованими гносеологічною та аксіологічною компонентою чи на осі **абстрактне / ідеальне** (почасти трансцендентне) та конкретне, етнічно та ментально зумовлене, з увиразненням ціннісного аспекта, або ж утилітарне, зведене до комунікативної функції (у слова функції як такі не визначаємо). У словнику-довіднику «Знаки української етнокультури» В Жайворонка є дві самостійні символознавчі статті – про мову і про слово. Варто звернути увагу на наше підкреслення, яке вербалізоване в дусі Гумбольдта, Гердера та інших мислителів, але надто вже обережно, без жодного прикладу: радянський спадок таки дався взнаки. Далі автор цитує лише дозволених Панаса Мирного та ... російського письменника К.. Паустовського. Жодної згадки про К. Ушинського (до речі, визнаного радянською владою педагога), чи І Огієнка, чи навіть О. Гончара. Жодної вже відомої на той час цитати Ліни Костенко, М. Вінграновського, П Білоуса, І. Гнатюка. А «де ж те Слово, що його Тарас/ коло людей поставив на сторожі?» (Ліна Костенко). Нема ні Шевченка, ні Франка, ні Лесі Українки, ні Олександра Олеся. Колоніальний синдром тримав наукове перо на прив'язі! Наводимо фрагменти словникових статей.

«Мова – 1) здатність людини говорити, висловлювати свої думки; у сполученнях: *відбирати (віднімати) мову* – утратити здатність говорити; *до мови приходить* – опам'ятавшись, знову починати говорити; *зав'язало мову* – хтось утратив здатність говорити; 2) **мовна система, характерна для того чи того народу, етносу, «душа, серце народу», нації**; словесний продукт певного етносу; мова, образна й анімістична, виступає щедрим джерелом для розкриття етнокультури в усіх її проявах; відгомін сивої давнини в українській мові відбита в багатьох статтях цього словника. *Рідна мова; найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова* (Панас Мирний); *Справжня любов до своєї країни немислима без любові до своєї мови* (К. Паустовський); 3) (зменшено-пестливі – **мовка, мовочка, мовонька**) мовлення, розмова, оповідь, спрямовані на спілкування з іншими; образність і анімістичність мови багато може розповісти про духовне та матеріальне життя народу; у фразеології, афористиці, у слові залишилося чимало слідів дохристиянських вірувань, стародавніх звичаїв, ритуальних обрядів, побутової культури» [16, 371 – 372]. Позитивним моментом вважаємо виокремлення символічного компонента **Божа мова**, тобто молитва. В. Жайворонок у словниковій статті підкреслює, що «з Богом не можна говорити буденною мовою, він її не зрозуміє і не послухає» Напевно, цю тезу заперечили б теологи: Бог чує всіх, у Творця нема непочутих. Інша річ, не всі чують Бога. Особлива, піднесена мова, якою звертаються до Бога, – це вияв поваги й пошани, вияв благоговіння перед Всевишнім. «Божу мову знали віщунки й поети (за часів язичництва волхви і жерці); близьким до богів вважалося, був співець Боян («Слово о полку Ігоревім»); поети звалися й пророками (від *ректи*; боян, баян від *баяти* «розповідати»); хто не мав віщого голосу, той був невігласом»» [16, 372]. Таке трактування почасти суперечить християнському віровченню. Богослови серед гріхів, що мають зв'язок зі словом, насамперед вказують на віру в магічну дію слова. У Старому Завіті магічне слово, що виходить із цього світу, було заборонене законом під страхом смерті поряд з іншими видами чар (Лв 20.6, 27).

Фіксуємо також згадку про етнос, етнокультуру, анімістичність мови, побутову культуру, але жодної згадки про Україну, українську національну ідею, духовний аспект буття, ба більше – ідентичність, ідентичнісний вимір особистості. З іншого боку, є не менш важлива сфера, що не піддається жодному безпосередньому регулюванню, це мова як сама стихія життя, як щоденний, так би мовити, побут мільйонів, чи, як зазначено в словнику В. Жайворонка, кореляція мови з побутовою культурою. «Якщо мова вільно чується в цій стихії життя, – зауважує І. Дзюба, – то вона рано чи пізно опанує всі інші сфери». Коли ж мова вигасне, вичахне («вмре в устах народу» – саме так гірко зрезонував О. Потебня), то вже ніколи не відродиться [8, 149]. Попри формат словникової статті із виокремленням вагомим символом, акцентування самого ж укладача на тому, що в довідковому виданні експліковано національно забарвлені смислові та ціннісні підтексти, усе ж генералізована сема «рідна мова» розмита. Якраз цей аспект не відповідає новітнім когнітивним та лінгвокультурологічним підходам до лінгвофеноменів, з-поміж яких засадничим є саме **мова** як унікальна лінгвокультурема ідентичнісного та аксіологічного плану. Те, про що не наважився 2006 року написати поважний науковець (після Помаранчевої революції), 1955 року пристрасно задекларував зовсім молодий поет у своїй проникливій апеляції до добровільних відступників та перевертнів («Ти зрікся мови рідної») у якомусь метафізичному та водночас болісному переживанні: *«**Ти зрікся мови рідної. Тобі / Твоя земля родити перестане, / Зелена гілка в лузі на вербі / Від доторку твого зів'яне! // Ти зрікся мови рідної. Заріс / Твій шлях і зник у безіменнім зіллі... / Не маєш ти на похороні сліз, / Не маєш пісні на весіллі! // **Ти зрікся мови рідної. Нема / Тепер у тебе роду, ні народу. / Чужинця шани ждатимеш дарма – / В твій слід він кине сміх-погорду! / **Ти зрікся мови рідної...**»***** (2, 12 – 13). Павличкові вірші про мову, як і революційна поезія «Коли помер кривавий Торквемада», належали, у баченні тодішньої влади, до крамольних, таких, що рішуче заперечували офіційну політику з її цинічним ставленням до

мови поневоленого народу. Далі настали ще темніші часи, які можна узагальнено окреслити так: «Як злодій, криюсь з рідним словом» [Див. про це більше: 7, 149]. Таке зіставлення двох візій мислеобразу **МОВА** – символістичної, наукової і художньої, поетичної – не випадкове: на жаль, в українській гуманітаристиці націєцентрична призма все ще затягнена накипом тоталітарного мислення: *«Народе мій, повстань, / Не бійся лютих ран, / Порви жахну петлю, / Лаптовану тобі. / Без мови ти – ніхто, / А з мовою – титан, / Титан, неподоланий / В боротьбі»* (2, 101).

Словникова стаття про мислеобраз **СЛОВО** загалом коректна, але позбавлена лінгвософського загострення; сакральна компонента експлікована не в християнському річищі. У статті В. Жайворонка увиразнені етноментальні компоненти та проілюстровані яскравими прикладами з текстів Т. Шевченка, Б. Грінченка, М. Номиса. «Слово – 1) (зменшено-пестливі – *слівце, словце, словечко, словечечко, словонько*) мовна одиниця як вираження поняття про ту чи ту реалію об'єктивного світу; також мова, мовлення або висловлення, фраза» [16, 551 – 552]. Як і в символістичному дописі про мову, автор занадто багато говорить про магічні властивості (і це слушно!), але не наводить інше бачення, викладене крізь теологічну призму. «Споконвіку людина вірила в чудодійну силу слова (звідси поважання всіляких волхвів, ворожбитів, гадалок і т. ін.); давня людина не відділяла слова від речі, і тому за словом, за назвою речі йшла й сама річ; віра в матеріалізацію слова збереглася й до сьогодні, бо саме на ній тримається віра в замовляння, побажання, прокляття (вимовити слово, що називає річ, рівнозначне її викликанню чи творенню); звідси табу на назви демонологічних істот; слово, вірили, лікує, приносить добро (звідси *благословення*); кажуть: «Добре слово дорожче багатства»; «Добре слово не коштує нічого, а допоможе багато» [16, 552].

Отже, символема **слово** уособлює насамперед рідну мову, тяглість ментальних традицій, особливого знання, пробудження самосвідомості, є символом незнищенності і вічності. Не випадково Т. Шевченко збирався на

сторожі «рабів німих» поставити саме **Слово**, а Ліна Костенко сумовиторично запитала : *«А де ж те **Слово**, що його Тарас коло людей поставив на сторожі?»* [28, 156]. Корелюють з прецедентністю щойно процитованих рядків і проникливі мовозахисні рефлексії Дмитра Павличка: *«Нема в мого єства глибинах світла, / Яснішого за **мамині слова**, / В його теплі душа моя розквітла, / Неначе та черешня майова. // Лиш **рідне слово**, що було чертогом / Моїх дідів та їхніх повитух, / Дано мені, щоб розмовляти з Богом, / І думати, й творити власний дух»* (2, 47).

Отже, **МОВА – СЛОВО** (лінгвокультурема **ЛОГОС**) – це, з одного боку, певна абстракція, «константна форма», найвища сходинка в ідеальній мислеобразній системі духовних вартостей людини. З іншого – це ідеалема та аксіологема, що крізнить у творчості багатьох українських поетів, пробивається навіть крізь заборони тоталітарного насилля і засилля (П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, А. Малишко, Ліна Костенко, М. Вінграновський). У поетичному світі Дмитра Павличка згадані мислеобрази домінують і крізнять у більшості його збірок, рівно ж у досліджуваній збірці. У кожному конкретному художньому тексті чи сукупності текстів, актуалізується спільна ознака – **націєзахисна і націєстввердна функція рідної мови, материнського слова, пісні, колискової, народжених в праглибинах духу з незбагненої й незбагненної любові до рідної землі**. Мова у візії Д. Павличка постає як універсальна форма втілення національної ідеї, як **«нації безсмертне житіє»** (2, 84): *«Я вірю в Україну, в рідну мову,/ Що в кігтях двоголового орла / Вмирала й воскресала знову й знову, / І в муках нашу душу зберегла;/Вона підносить нас, немов покрову, / Де Божя кров у фалди затекла, / Дає життя, як пісню колискову, / Бере – як слави доброї стріла;/ Вона не вмере, дарма московські шлеї / На неї накидають знов пігмеї – / Перевертні, хахли, донецька тля, / Вона не вмере, **бо мова – то земля**, / Що має над людьми найвищу владсть, / В національній живучи ідеї, / Вона пройде пороги всіх нещасть, / Та вічної державності своєї / Ніколи і нікому не віддасть!»* (2, 84 – 85).

Вірш під промовистою назвою «Символ віри» написано в грудні 2011 року, коли Україна після помаранчевого піднесення й надії упала в чергову, спровоковану кремлем і зреалізовану «хохлацькою бидлотою» «ригівсько-цинічну» безнадію. Поет побачив (а ці видіння насправду приходять до митців зі сфер небесних, горніх) «нових майданів здвиг» і «сяючу можуть її краси, свободи й чистоти». Зайве говорити про глибокий патріотизм, що постає чи не за кожним словом вірша; про пристрасну емоцію українського слова, «що пропалоє папір» і «піднімає впалих ниць»; рівно ж і сповнений болю відчайний роздум про те, як мова прадідів свята на своїй землі животіє як безпритульна сирота і «в московській задихається петлі». У цій насправду програмній поезії актуалізуються і важливі для поета мислеобразні компоненти **святість, сакральність, християнські імперативи**.

Зауважимо, саме в мові поезії найчастіше простежуємо авторські рефлексії над природою слова, над ментально засадничим феноменом **рідна мова**, що став квінтесенцією мовотворчості Дмитра Павличка, так би мовити – **темою життя**. В ідеалі, рідна мова мала б стати ментальним стрижнем внутрішнього світу кожного свідомого українця, кожної української дитини від першої сторінки «Букваря» і «Кобзаря. З іншого боку, поетична мова становить певну творчу лабораторію, у якій загальновживані й стилістично нейтральні назви набувають конотацій, «обертонів» смислу, головно патріотичного, націєвиховного спрямування. У баченні Павличка, тільки мова може порятувати Україну.

У поетичному словнику відомого поета, перекладача (а цей аспект його мовотворчості надзвичайно важливий), громадського й політичного діяча традиційні метафоричні звороти, порівняння, актуалізовані символами, а також епітетні словосполучення, у яких традиційні означення чергуються з індивідуально-авторським «підсвіченням» знакових стилістем, відіграють особливу роль у формуванні мислеобразного простору (навіть хронотопу) окремих текстів і всієї збірки. Перекладацький досвід для осмислення згаданих феноменів виявився особливо цінним. «Я належу до людей, які

читають і розмовляють багатьма мовами. Але що більше мов я намагався опанувати, то більше любив українську мову за надзвичайне лексичне багатство, пісенність і синтаксичну гнучкість. Тобто за прикмети, яких немає в деяких інших мовах» (2, 5): *«І слово мудре, вічне, зряче / Заселює в єство моє?»* (2, 112).

Загальна інтерпретація збірки Д. Павличка «Мова» на мислеобразному рівні засвідчує ширшу, аніж зафіксована в загальномовному вокабулярі, філософських, енциклопедичних та богословських словниках і символізованих глосаріях семантику концептуальних мислеобразів, передусім їхню етноментальну та аксіологічну зумовленість, а саме «слово постає як потенційна нескінченність сенсів» [44, 49].

Розділ II. МИСЛЕОБРАЗ «МОВА – СЛОВО» ТА ЙОГО ВЕРБАЛІЗАЦІЯ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

2.1. «Нас покличе мова, що не вмере ніколи, як звелів Тарас!»

(словникові та okazіональні особливості репрезентації лексем «мова – слово»)

Знання та духовне наповнення, яке містить у собі мова поезії, особливо поезії національно заангажованої та ціннісно визначеної, часто втілюється в мислеобрази. Вони потребують особливо прискіпливої інтерпретації, переходу від загальних понять, які стають експлікаторами висловлених ідей, цінностей, відбивають ідіостильову специфіку, характеризують мовно-естетичний, аксіологічно-етичний канон та канон певної історичної доби. Вияв специфіки вербалізації знакових мислеобразів у поетичному дискурсі Дмитра Павличка зумовлює увагу до елементів не лише знання – пристрасного переживання й переконання, зафіксованих у досліджуваних поетичних текстах. Це головню стосується лінгвоаксіологічної рецепції та її зв'язку із мовотворчістю та пріоритетами авторського мовомислення. Контексти слововживання детермінують ті чи ті компоненти виявленої семантичної структури лексем. Цьому сприяють також поетичні дефініції, у яких розкривається не тільки лінгвокультурологічне тло, що визначає зміст її вербалізованих складників, а й інші, часто «позапоетичні» складники: фігури мовлення, художні абстракти поступаються «згусткам споминів і фактів» : *«У дитячому серці жила Україна – / Материнські веселі й журливі пісні, / Та за мову мужицьку не раз на коліна / Довелося у школі ставати мені. // Непокривлену душу хотіли зламати, / Та ламалися тільки болючі кії, / Наді мною ночами відплакала мати, / Я ж не зрікся ні мови, ні пісні її»* (2, 8). Це одна з перших поезій мовоцентричного циклу, написана 1955 року. Уже на схилі літ письменник поетичну історію наруги над рідною мовою та материнською піснею як над двома найсвятішими скарбами щирої і чистої

дитячої душі омовив у рядках болючих споминів: «Змалку, навчаючись у польській школі, я відчув, що зневажливе ставлення учителів, польських та єврейських дітей до моєї рідної мови ображає мене, принижує, болить. Українська мова в моїй дитячій уяві асоціювалася з образом моєї матері. Згодом я збагнув, що **моя рідна мова – це моє мислення, моя душа** (Підкр. наше – **О. Л**), мій характер, моя приналежність до гнобленого польськими окупантами народу. Бути справедливою і чесною людиною неможливо, не боронячи мови як національної свободи свого народу – так думав я вже в студентські роки» (2, 4).

Глибоку драму знущання з найдорожчого (для підсвітлення знакових мислеобразів) поет вербалізує в позірно простих, але концептуально важливих зворотах *мова мужицька, непокривлена душа, ламалися кії*. Епітетний зворот *мова мужицька* містить негативно марковану оцінку сему, образ *непокривленої душі* акцентується як авторська світоглядна ідеалема, що народилася в глибинах просвітленої душі (*його рідна мова – це болючі й гіркі думи, зранене кривдою наруги над святим дитяче серце, у якому жила Україна; бунтівний і бунтарський характер, приналежність до «трудного народу»*). Тоді поет міг говорити лише про одних гнобителів, але, звісно, його душа, душа юного упівця, ще більше боліла від московитської наруги. Поет ділиться у передслові до тематичної збірки «Голос мого життя» сокровеним і трагічним, розповідає, як кріп його «письменницький дух» у 40-х роках ХХ ст., коли в Галичині і на Волині діяла УПА, а окупаційна влада всіляко, передусім мовно, зросійщувала – люто «москалізувала» – життя галичан. Офіційною мовою стала московитська, її насаджували у вишах, нею викладалися майже всі предмети. Д. Павличко опублікував декілька віршів проти русифікаційної політики Москви. За ті твори його жорстко критикували, а знамениту збірку «Правда кличе!» (1958 р.), де були вони опубліковані, заборонили й «порізали на січкальні» (Див. про це: 2, 4).

У часи драматичного промосковського реваншу, після того, як відверто ворожі до України регіонали разом симоненківцями згвалтували українців «мовним беззаконням» Колісниченка-Кивалова, Дмитро Павличко цілком у дусі М. Рильського написав вірш «Наша мова», що став черговим мовоцентричним маніфестом у поезії: *«Наша мова – наче рана, / З Москви ножем по рукоять / Застромленим; вона палає, / Горять слова, слова горять. // Та мова, мов собори дзвонів, / Що будять пам'яті можуть, / У небесах, хлібах, металах, / В землі й крові гудуть. // Та наша мова – біль Тараса, / Як світу совість, що не спить, / Наказує йти на Голготу / За нашої свободи мить. // Та наша мова, наче зброя / Розп'ятих в тундрі на льоду, / Вона іржею не покрита, / Не перетворена в руду»* (2, 92). Тональність вірша – трагедійно-урочиста, ідейно-концептуальне вістря – рядки **«Наша мова – наче рана, / З Москви ножем по рукоять»**. Рядки вражають жаскою правдою, мислеобраз **МОВА** постає в кривавому ореолі, що інтенсифікується відповідним контекстним оточенням (**горять слова, біль Тараса, Голгота, розп'яті в тундрі на льоду, накинута петля, плач конаючих дітей**). Урочистості, певного пафосу вагомих конотацій гордості, свободи, незнищенності нашої мови додають карбовані й вивірені тропи та афористично загострені мінідискурси: **мова – мов соборів дзвони; мова – світу совість, що не спить; дух непокори; вона вмирає й воскресає щодня, як Прометей; мова невмируща, жива й нетлінна, як Господь; вона (мова) сама себе врятує, порве накинута петлю**.

Більшість мислеобразів **МОВА – СЛОВО** як ідейно-аксіологічні вістря проникливих віршів найбільш частотні в поезіях, датованих 1955 роком. Далі – майже двадцятилітня перерва: на справжній поетичний мовоцентризм в українській літературі було накладене негласне табу, зрештою, як і верховне табу на найменші прояви україноцентризму: *«Кожна мова, / Немов земля, родити може / Пшеницю чи осот – залежно, / Хто що на засів облюбує / Умом і серцем // Кожна мова, / Немов вогонь, спалити може / Або зігріти дух – залежно, / Хто із полум'ям чарівним / Робити хоче*.

Кожна мова, / Як дерево, з якого буде / Колиска чи труна, – залежно, / Хто що подарувати хоче / Своему брату» (2, 10).

Лише наприкінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття народилися з гніву і «правди, що кликала», інвективні рядки в бік облудної москви: *«Вертайтесь до своєї мови, / Мої засліплені братове! / Прозріть! І в купищах полови / Знайдіть зерно, ядро здорове, / Яке ще здатне прорости. // Вертайтесь! Вона вас кличе, / Мов чайка в шуварах кигиче, / Зве, як боління бунтівниче, / На поле правди будівниче, / На творче, на нове життя!» (2, 44).* Попри певний пафос і публіцистичну риторичку, вірш передавав почуття мільйонів українців, які – хто добровільно, хто зі страху чи примусу – знехтував «життя свого основу»: *«Ні, не буде / Братам колиски дарувати, / Хто рідну мову в домовину / Живцем поклав би. А як буде, – / В колисці діти вкалічують!» (2, 11).*

Має рацію І. Дзюба, коли радить етноментальні явища осягати в їхній генезі і, звісно ж, динаміці. Безрадісне тодішнє становище української мови та культури інспіроване «тяжкою історичною спадщиною – століттями бездержавності» з обмеженнями, переслідуваннями, заборонами української мови, культури, ба навіть найменшими проявами українського національного життя. В історичних архівах «тисячі – тисячі! – фактів терору проти українських культурних організацій та носіїв української мови» [8, 151]. Риторичність і навіть певний ригоризм Павличкової поезії, що обертається в мислеобразному полі мови, її пристрасна нарація, звісно, не вписується в «канони і шаблони» постмодерних ідейно та ціннісно аморфних чи навіть цільово препаративаних дискурсів, але вони не втратили своєї виховної вартості та й досі слугують взірцем тожсамісного становлення молоді, особливо ті, чию ідентичність стирали десятиліттями, а то й століттями, справжні духовні вартості розмивали, столітні надбання підмінювали ерзацами, бутафорією, низькопробним балаганом, лицедійним карнавалом і ницим кварталом: *«Жити на своїй землі – й мови рідної не чути, / І щодня ковтати гнів, наче келишок отрути, / На зневажливу злобу*

яничара й шовініста / Натикатись, мов на ніж, і тримати серед міста, / Поміж масками в юрбі, в лицедійнім карнавалі, / На долоні кров свою і вмирати від печалі – / Це призначено мені, це мені нещадна кара / За довіру молоду, з поривну честь Ікара, / Бо ж до сонця я летів, рвався з польської неволі, / Щоб розбитися об твердь обмосковщеної долі» (2, 46). У цих рядках – подвійна драма поета: з одної мовної неволі потрапити в рабство змосковщення й насправду ординського мовного насильства, коли по саму рукоять вбивали криві ножі у серце святої мови-матері; чи не щодня у гущі українських міст натикатися на кинджали звірячої злоби яничарів і шовіністів.

У поетичному мовосвіті Дмитра Павличка приядерну частину мислеобразів **МОВА – СЛОВО** репрезентовано домінантним семантичним наповненням «мова – рідна», що крізнить в усій збірці. Це цілком природно, оскільки в українській культурі слово набуло архетипних функцій символу духу нації і батьківщини. Мова, як особлива форма історичної пам'яті, стала національним засобом збереження й передачі соціокультурної інформації, етнічної самобутності. Тому однією з іпостасей української ідеї є її мовно-художнє буття [Див. про це: 17]. Як своєрідний синтез, носій усього національного, вона фокусує ментальність народу. За висловленням Ю. Мушкетика: «[...] без мови не формується національне мислення, не розвивається почуття національної гідності, не твориться національно-духовна аура, не розвивається наука і культура, тобто нема повнокровного народу, а є просто люди – робоча сила» [51, 3]: «*Боже, порятуй нас, поверни нам знову / Материнську мову, єдності можуть, / А як ні, то кинь нас, як стару підкову / У вогонь в тій кузні, де мечі кують*» (2, 82).

Найдорожче, найбільш сокровенне – це традиційний атрибут, який не потребує оздоблення чи прикрас. Це – **материнська мова**, материнське слово і, звісно, неймовірне коло асоціатів (**колиска, пісня, рідне слово, предки невідомі** тощо): «*Дивитися на радощі обнови, / Та материнської не чути мови, – / Ото була б загибель-смерть моя*» (2, 28); «*Навіщо нам*

державні атрибути, / Тризуби й синьо-жовті прапори, / Як мови материнської не чути / У ваших душах: не «поглянь» – «смотри»! / Та й душ нема – одні щурячі нори / Під штихліром, де бережуть харчі. / Ви – виповзні із ящика Пандори, / Мої прокльони і мої плачі» (2, 50).

З іншого боку, найбільший гріх – це відступництво від рідної мови, що ототожнюється з наругою над матір'ю: *«Ти зрікся мови рідної. Твій дух / На милицях жадає танцювати. / Від ласк твоїх закаменіє друг / І посивіє рідна мати» (2, 12); «Як мати сина не навчить / Любити рідну мову, / Забуде матір він свою / І пісню колискову. // Забуде все, як ти забув, / Та ні, нема в тім правди – / Бо рідну матінку свою / До себе в слуги взяв ти» (2, 18).* Тут мислеобрази матері й мови плавно, органічно, але драматично перетікають один в одного.

У мракобісній ситуації московитської окупації, що особливо посилилася в 70 – 80 роки минулого століття, й тотальної русифікації Дмитро Павличко вперто і часто з «поривною честю Ікара» захищає права рідної мови в школах та університетах України, у середовищі молоді, небезпечно отруєної пропагандою та агресивною псевдокультурою, яку постійно підхвалювали «трубадури імперії». З великим пієтетом згадує поет Львівський університет, свою незабутню альма-матер, у вірші «Ти освітив життя моє»: *«Зі сонця зроблено папір, / А слово витесано з криці, / Та книгу правди з давніх пір / Жерці тримали у темниці» (2, 20); «Із професорських мантий ніч / Ніхто не зише вже ніколи! / З високих вікон світло б'є, / Відкрито променисті томи. / Ти освітив життя моє, / Мій університетський доме! / І на дорогу в ясний світ / Вже вийшло слово правди гостре, / Воно не гнеться, ніби дріт, / Воно, як промінь сонця, просте. / Маяк видніє всім здаля, / Бо в книзі правди – рідна мова, / І слухає моя земля: / Говорить кафедра Франкова» (2, 21).*

Понад шістдесят років тому (вірш написано 1961 року) для Д. Павличка в час ідеологічної відлиги саме Франків виш став осередком регламентованої, але все ж дозволеної українськості; рідна мова, вишиванка,

Каменярів імператив поступу й чину таки давав примарну надію. У незалежній державі ситуація не краща: мова не живе у гущі народу, її не чути в учнівському та молодіжному середовищі, збайдужілий світ *«не ясніє від сяйва слова»* (2, 28). Що більше: навіть якщо викладання справді провадиться українською, то поза уроками і в школах, й у вишах української мови критично мало, її майже не чути. І треба дошукуватися причин такої ситуації. Як завжди, переконливими є аргументи І. Дзюби, який розуміє, що школа, за поодинокими винятками, «нездатна виховати в учнів любов до української мови, тому що вивчення її зводять до визубрювання правил граматики – замість плекати відчуття слова, його краси, прищеплювати сприйняття лексичного і стилістичного багатства мови», розвивати вміння гарно й вишукано висловлювати думку, доносити дух мови, пульсацію слова, інтригувати безконечністю його, слова (мови) сенсів, демонструвати процес народження текстів, головно художніх. Не є престижним предметом у багатьох школах українська література. У шкільних програмах ще зберігається інерція радянської соціологізованості і шаблонних підходів. Не враховується психологія сучасних дітей, які не терплять нав'язування готових схем. Натомість треба розкривати учням здатність української літератури «відгукуватися на весь обшир людських переживань, на виклики життя, здатність уводити в драматичний світ самопізнання особистості, – тоді легше буде зацікавити і пізнанням суспільства та історії» [7, 150 – 151].

З роздумами І. Дзюби перегукується чи не кожен другий вірш Д. Павличка : *«Весілля у внука. Дуже мудре воно і сучасне. / Соромиться мови, бо в молодії «могучий язык». / Гості сидять, пожирають плетіння ковбасне, / П'ють горілку, і тости говорять банальні, і гасне / Весілля від співу й хрипіння африканських музик»* (2, 54); *«Але страшно, що не грає, власне, / Музика троїста в Космачі, / Що твого народу пісня гасне, / Нече племін на малій свічі»* (2, 77); *«Топчуть нашу землю житню і шовкову, / Рвуть нам серце, пісню, рідні прапори. / І на мову нашу хочуть стати знову / Чоботом залізним з царської пори»* (2, 101); *«А що ж то сталося,*

*рідний мій Білашу? / А те, що обмосковлені хахли / **Накинули петлю на пісню нашу, / А мову нашу в затінь затягли***» (2, 116).

У багатьох емоційних текстах поетова візія рідної мови експлікується через драматичні образи її відкидання, зневаги, притлумленості, наруги, агресії до неї з боку ворожої церкви: *«Не чути **мови рідної** в столиці, / А там, де Лавра золотом сія, / Виховують дядьки бородолиці / Царевого лакея й холоуя*» (2, 58); *«Я по Києву ходив, / **Рідну мову** чув аж двічі... / То було в годину див / У двадцятому сторіччі*» (2, 59); *«А ви, мої освічені моголи, / Нагі внучата княжої землі, / Все віддали – **і рідну мову**, й школи / За знак манкурта на низькій чолі*» (2, 41). Останні рядки – уривок з поезії «Між горами в долинах – білі юрти», яку поет написав після відвідин Монголії. Його вразило трепетне ставлення монголів (напівкочівників) до рідного слова – мови своїх предків – і ще більше запекла зневага своїх «освічених моголів», «нагих внучат княжої землі» (не випадково епіграф взято зі знаменитого Шевченкового «Послання...» – ... *Моголи, моголи / Золотого Тамерлана онучата голі*), що бездумно й легковажно зрікалися найбільшого скарбу, що давав шанс вижити ментально й не розчинитися в завойовниках. Вірш написано 1985 року, коли нищення української мови, культури, шкільництва, вищої освіти сягнуло драматичного апогею [Більше про це див.: 32, 6 – 31].

І все ж, переконує поет, у пошуках власної ідентичності провідною зорею, ниткою Аріадни залишається рідна мова – як та незрима субстанція, що зримо й надійно закорінює людину – у свій час, свій простір, свою свободу, у самого себе: *«**Вертайтесь до своєї мови**, / Мої засліплені братове! / Прозріть! І в купищах полови / Знайдіть зерно, ядро здорове, / Яке ще здатне прорости. // Вертайтеся! Вона вас кличе, / Мов чайка в шуварах кигиче, / Зве, як боління бунтівниче, / На поле правди будівниче, / На творче, на нове життя!*» (2, 44).

Поезія приваблює своєю вербальною та настроєвою високістю, своєю «задивленістю в будущину» рідної мови. Вербальними маркерами високості,

що перебувають в орбіті знакового мислеобразу, є лексеми, словообрази та стилістично акцентовані дериватами **братове, воскреснути, хвища, світло риштувань, прощення, прозріть, ядро здорове, боління, будівниче, поле правди**. У поетичних рядках відбивається і націєтворча функція української мови для тих, «хто в майбутнім хоче жити!» (О. Олесь). **Рідна (наша, материнська)** мова в багатьох Павличкових контекстах – це «зорі слів», «космосу врата», «не звук, думка боготворна», «соборів дзвони», «біль Тараса», «жива й нетлінна, як Господь»: *«Коли душили нашу мову / Варшава, Відень і Москва, / Ми з праху поставали знову, / Снували і плели основу / Свого духовного єства»* (2, 55); *«Українська мово, будь твердою! / Пахне вітер подихом золи, / Йдуть на тебе темною ордою / Яничари, покручі, хахли»* (2, 60); *«Це твоя пора, та не остання – / Ти повинна виграти двобій, / Тож забудь ласкаве щебетання, – / Хай бринять мечі в душі твоїй!»* (2, 60); *«Не цвіти блакитно, як цикорій, / А світи й пали, як горна грань! / Стань на варті рідних територій, / Не впусти до нас Тмутаракань!»* (2, 60); *«Збережи нам небо, землю й воду, / Та не в лексиконах, як латинь, / А в живому голосі народу, / В грі весіль і в молитвах святинь!»* (2, 61). Аби актуалізувати семантичні компоненти домінантного мислеобразу, поет вдається до стилістично маркованої лексики та сакральної символіки, акцентованих опозицій через влучні антитези, творить ампліфікативні ряди, несподівані порівняння: **прах, святиня, молитва, горна грань** (церковнослов'янізми); **ласкаве щебетання – мечі, стань на варті рідних територій – не впусти Тмутаракань** (антитеза); **яничари, покручі, хахли; небо, земля, вода** (ампліфікаційні ряди).

Як засвідчують каскади ілюстрацій, у поетичних дискурсах Дмитра Павличка вияскравлюються цілі спектри лексем, що актуалізують ті чи ті грані мислеобразів **слово – мова**, які репрезентують традиційні поетичні звороти та символічні обертони. Мислеобрази **СЛОВО – МОВА** виступають у поетичних контекстах то як синоніми, то оригінально інтенсифікуються через конкретно-чуттєвих лексеми та передбачувані

асоціати: *«Що мова? Одежина, й годі! / Ми ж цінимо людей за ум, / За діло, не за той костюм, / Що був або зробився в моді»* (2, 9); *«Ну, що ж... ясна проблема мовна, / А я й не думав, ти диви! / Тепер уява в мене повна: / Чужого не навчилися ви, / Своє забули... Одяг клоуна / На нас від ніг до голови!»* (2, 9).

У цих поетичних фрагментах увиразнено паралель **мова – одежина (одяг, одежа)**, яка є алюзією на знамените Франкове узагальнення про те, що мова, як і шкіра, належить людині від народження до смерті. Ось ще один яскравий приклад увиразнення через конкретно-чуттєвий образ (розгорнуту метафору) драматичного плану символом **мова**: *«Але йому ти мусиш нагадати, / Що не померла українська мова / Засуджена до шибениць-розп'ять!»* (2, 25). Найбільш яскравим взірцем взаємодії феноменів мислеобразного плану, зокрема абстрактного та конкретного, є фрагмент поезії, цитованої далі: *«На мову мою / вже сукали колючі дроти, / Будували / каземати і крематорій... / А сьогодні / ласкаво / закидаєш ти / На неї / петлю шовкових теорій. / Мовляв, / нам зливатися, / браття, / пора! / «Чим, – питаю, – / водою / чи кров'ю? / Чи Волзі / потрібні / води Дніпра? / Чи калинова кров / заспіває / під березовою корою?» / Роздавлять тебе / мої діти / і друзі – / Не знищиш / ти мову мою – / не старайся!»* (2, 31).

Індивідуальне слововживання завжди оригінальніше, багатше, містить не лише словникові, а й потенційні семи, актуалізує поетичну периферію та авторські психоемоційні імпульси мислетворення. Водночас семантика цих лексем репрезентується у лексикографічних тлумачних значно ширше, позаяк словник фіксує і численні фразеологічні одиниці різних стилів. До прикладу, у СУМі під номером два зафіксовано таке значення лексеми «мова». «2. Сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок: *А мова живе і рікою тече, І хвилями плещуть в ній зміни* (В. Еллан-Блакитний). У порівнянні: *І краплі десь звучать ласкаві, як мова*

рідна і жива (В. Сосюра). Різновид цього комбінування у процесі вираження думок, якому властиві ті або інші характерні ознаки: *Хто нікчемну душу має, То така ж у нього й мова* (Леся Українка)» [СУМ, Т.4, 768 – 769]. Ця семантична особливість представлена й поетичних текстах Дмитра Павличка: *«Перевертень іде писать універсали / Чужою мовою – втішайся, брате мій! / Він прагне, щоб його за те пошанували, / Що двоязикий він, гнучкий, неначе змії»* (2, 57); *«Двадцять перший вік. Юрма. / Слів чужих ловлю окруху. / Є держава, та нема / Батьківщини мого духу»* (2, 59).

2.2. «О рідне слово, хто без тебе я?»: основні вектори асоціативно-мислеобразної конкретизації

У поезії Д. Павличка реалізуються такі основні (словникові та okazіональні) значення лексем **мова**, **слово**, що трансформуються в мислеобрази потужного лінгвософського плану, як «вислів», «фраза»; «мова, мовлення»; «пророцтво»; «рідкісність», «дорогоцінність»; «знаряддя боротьби, зброя»; «святе, сокровенне» Домінує, звісно, концептуально-ціннісна сема «характерна ознака народу, його рідна мова»: *«Все пам'ятає нація здорова / І тями в неї ти не відбереш! / Держава – територія і мова, Земля і слово – то одне і те ж!»* (2, 75); *«Мало їм розп'ятих на хрестах Сибіру, / Крові, що лилася з нас, немов ропи, / Їм потрібно вбити нашу мову й віру, / Пам'ять про Мазепу, спомин про УПА»* (2, 101); *«Навіщо вам своєї мови, / Як ви не маєте душі, / Прислужники та грошолови, / Орденоносні торгоші?! / Бездомні пси! В безплідній плісні / Убогих мозків – тільки тьма, / Де ні клітиночки для пісні / Й для мови рідної нема!»* (2, 33).

У здебільшого релевантних контекстах архизбірки словникова семантика розширюється, вербальне оточення висвітлює нові, національно акцентовані обертони. Це найчастіше простежується в тих випадках, де зазначена лексема входить до складу тропів: *«Мово рідна, сто разів розп'ята, / Все прийми, що в СЛОВІ; тільки лють, / Тільки лють*

*московського солдата / Не прийми у материнську груди!» (2, 79); «Ми помрем за неї на майдані Львова, / На полтавськiм полі, як було не раз. / Ми помрем і встанем, нас покличе мова, / Що не вмере ніколи, як звелів Тарас!» (2, 81). Скажімо, у збірці Д. Павличка «Мова» мислеобрази увиразнюються такими означеннями: **слово** – рідне, наймогутніші, витесане з криці, сяюче, гостре, неждане, затасне, нерідне, одверте, задубіле, праведні, мудре, вічне, зряче, невідбутнє, власне; **мова** – мужицька, дзвінка, рідна, забута, Шевченкова мова, українська, материнська, моя, наша, сильніша, дзвінкова, пісенна, прадідна, сонцелика, одна-єдина мова, чужа, нескорена, зухвала, сто разів розп'ята, знята із хреста, свята, блискуча, не студена, іржею не покрита, невмируща, жива, нетлінна, розп'ята на хресті; **пісня** – журлива, весела, колискова, голосна, не убита досі нами, не вирвана із серця мужика. Ілюструючи образні можливості лексем «мова» і «слово» в аспекті сполучуваності з художніми атрибутами, порівнюємо їх з матеріалами **Словника епітетів української мови** [СЕУМ]. Прикро, що такі яскраві атрибути не увійшли до лексикографічного видання.*

У мислеобразному полі універсальних символом «мова – слово» на підставі характерних зв'язків з предикатними поняттями «сіяти», «зростати» (Н. Мех) виокремлено традиційні семи «зерно», «пожива». Це оприявлення глибинного архетипного зв'язку з відповідним колом асоціатів, коріння якого треба дошукувати в євангельських притчах Христа. Д. Павличко дещо зміщує акценти: у нього **МОВА**, пристрасне **СЛОВО** – не лише ідеальна духовна пожива, це передовсім національний хліб насущний: «*Бо мова – то не звук, а думка боготворна, / Зерно, що хліб дає й життя снагу святу. / Тому й мололи нас тяжкі московські жорна, / Щоб обернути в спуз духовну повноту*» (2, 56); «*Моя мова там, а не в дисплеї, / Не в комп'ютері і не TV, / А в плодючості землі моєї, / В кожній мною названій траві, / В кожному зерні, що голос має, / В кожнім серці, що злавав ти й згриз, / В кожній пісні, що тебе шукає, / Нече ворога прицільний спис*» (2, 68) Коло вербалізаторів стрижневої семи та асоціатів – багате, але традиційне,

передбачуване, художньо прогнозоване: зерно, хліб, молоти, жорна, родити, пшениця, засів, земличка, засівати, рідне поле, колосся, лан, колосок, зростання, житіє, кукіль, зерно жалю. *«Я збиваюся на слові, / Ласку мудрості гублю. / Знаю: на ворожій крові / Не зросте зерно жалю, Благодатної свободи»* (2, 48). Як Христос дає людині хліб життя вічного, що народжується із щедро засіяних Господом зерен любові, добра, милосердя, так і **слово** стає духовним сопричастям до життя свого народу, натхненої горніми сферами спільноти: *«Молиться Оранта, ставши на коліна. / Повторяймо, браття, стоячи навкруг: / Мова – то свобода, мова – то Вкраїна, / Мова – то держава, то безсмертя дух!»* (2, 80).

Мова, слово – зброя Так лаконічно можна вербалізувати одну з напрямних поетичного словника Дмитра Павличка, яка органічно взаємодіє з кращими класичними взірцями осягнення семантики акцентованого синкретичного мислеобразу та українською поетичною традицією, зокрема афористичними рядками про боротьбу словом авторства Лесі Українки, Івана Франка, Олександра Олеся: *«Та наша мова, наче зброя / Розп'ятих в тундрі на льоду, / Вона іржею не покрита, / Не перетворена в руду»* (2, 92). У багатьох поезіях бачимо блискучу ілюстрацію життєвого кредо – безкомпромісної боротьби зброєю слова, що стає для Д. Павличка, як і для О. Олеся, мечем двосічним, жахом для ворогів, національним оберегом.

Скажімо, слово, у візії О. Олеся, – це єдність протилежностей. Це вже прецедентний у системі колективного українського мовомислення **скутий орел**, а також **співочий і забутий грім**. Поетові нестерпно болить, що рідне слово зневажене, притлумлене, кинуте «на сміх чужинцям», його зрікаються, з нього глузують, його топчуть й погордливо відкидають. Як зазначає К. Голобородько, емотивна насаженість контексту, аксіологічна мотивація, пафосна нарація досягається поєднанням семантично різнорівневих художніх маркерів: з одного боку, позитивна емоційність і схвальність образу «рідна мова» (порівняння, апелятиви «*орле скутий*», «*співочий грім батьків*», з іншого – засудження ставлення людей до своєї

рідної, батьківської мови («чужинці», «безпам'ятно забутий»). Але вже в наступній строфі слово оживає і сміється в шумі дерев, музиці зірок, у співі степів і левиному («левому») реві Дніпра. Однозначно, що таке лексико-граматичне оточення мислеобразу «слово» в межах цього мікроконтексту сприяє формуванню піднесеної, урочистої тональності, «схвальної рецепції» рідного слова. Традиційні українські поетизми формують синкретичний мислеобраз, провідним семантичним наповненням, якого є «слово – рідна мова». У третій строфі слово стає захисником, слово-меч захищає, обороняє рідну землю, а **слово-сонце**, освітивши край, вселяє надію в безсмертя народу [2, 206].

Оскільки вірш О. Олеся вивчають в 10 класі, доречно (і необхідно!) провести аналогії з творчістю інших майстрів пера, передовсім з мовоцентричним доробком Д. Павличка: *«Страшно знати, але й добре знати, / Що це все було вже в дні предтеч, / Що не вмере ніколи твоя Мати – / Терня на чолі, а в серці – меч»* (2, 77); *«Для нього ти як синява зимова, – / Не жде він грому – **полосни ножем** / Нежданого, затаєного слова... // Цар дихав, як здихаюча потвора, / А Соломії усмішка в ту мить / Була, як **спис**, промовиста й сувора; / **Тієї пісні-мови не убить!**»* (2, 27). На поетичному вістрі збірки Д. Павличко свідомо поставив своє високо поетичне слово на сторожі zagrożеної України, апелював до однодумців, справжніх патріотів, аби ставали в обороні рідного слова, не вірили лукавим і підступним кремлівським лакеям в «позолочених лівреях», загоював підрубане коріння, повертав чуття *«любить своє, ненавидить вороже / і чути рідну землю, як Антей»* (2, 24): *«Це твоя пора, та не остання – / Ти повинна **виграти двобій**, / Тож забудь ласкаве щебетання, – / Хай бринять **мечі** в душі твоїй!»* (2, 60); *«Нема кохання, ні посвяти, / Ні Батьківщини, ні **меча** – / Нема! А є дегенерати / Та геніальна їх моча...»* (2, 72).

Д. Павличко фібрами душі вловлював «приливи і відливи» українських Майданів, як особисту трагедію пережив криваве побоїще студентів студеної листопадової ночі, як ніхто, бачив у ньому руку

московського ката, що вкотре прийшов убивати святе – **мову, пісню, свободу**. У цьому – драматична грань його мовозахисного слова: *«Беркутівці б'ють! Киї гумові. / Кров твоєї дітвори тече, / Кров на твоїй пісні й твоїй мові. / Не впади! Схопися за плече»* (2, 119). Войовнича, так би мовити, грань мислеобразу **СЛОВО – МОВА** у віршах Дмитра Павличка головно зумовлена умовами розвитку українського народу, його, народу, багатостолітнім мововбивчим досвідом, адже в нашій історії національна мова сотні літ була позбавлена державного права на існування, а зараз стала предметом торгів на великій світовій шахівниці: *«Як воїнам УПА, нема ніде нам схову, / Іде вбивати нас язичіє хахла. / Ми будем битися, як за життя, за мову, / Що народила нас і душу нам дала!»* (2, 124).

У ситуації драматичного вибору, на розстрільних лініях московської орди, як зазначає Г. Жуковська, слово стає зброєю, одвічне прагнення до самостійності супроводжується прагненням побудови держави духовної, **ДЕРЖАВИ СЛОВА**, і «саме Слову, мові в цій боротьбі відводиться роль духовного меча» [17, 74]. *«Коли душили нашу мову / Варшава, Відень і Москва, / Ми з праху поставали знову, / Снували і плели основу / Свого духовного єства»* (2, 55); *«Українська мово, будь твердою! / Пахне вітер подихом золи, / Йдуть на тебе темною ордою / Яничари, покручі, хахли »* (2, 60); *«Народе мій, повстань, / Не бійся лютих ран, / Порви жахну петлю, / Лаптовану тобі. / Без мови ти – ніхто, / А з мовою – титан, / Титан, неподоланий / В боротьбі»* (2, 101).

У поетичних контекстах Д. Павличка постійно актуалізується сема «святість», що зближує знакові мислеобрази **МОВА – СЛОВО** з іманентною сакральністю з **ЛОГОСОМ**. Одним зі складників згаданої і, на думку Н. Мех, універсальної лінгвокультурами є ототожнення слова поетичного зі Словом Господнім чи зі Словом-Господом, що пронизує усе суще, як в Одкровенні від Іоанна [Більше про це див.: 48]. Сакральний компонент мислеобразів **МОВА – СЛОВА** експліковано в таких поетичних контекстах: *«Де мова прадідів моїх свята, / Живе, як безпритульна сирота,*

*/ Ні, не живе, а на своїй землі / В московській задихається петлі!» (2, 83); Перемогти перевертнів орду, / Підняти вище рідні прапорове! / Дай нам снагу потужну, молоду – / З руїн підняти храм своєї мови!» (2, 39); «**Лиш рідне слово, що було чертогом / Моїх дідів та їхніх повитух, / Дано мені, щоб розмовляти з Богом, / І думати, й творити власний дух**» (2, 47); «**За Україну і за мову знов / Молюсь, немов до Бога, до собору:/ Дай силу з рідних вирватись оков, / Перемогти Хахландії потвору** (2, 39); «**Тепер, коли майстри Голодомору/ На нашу мову одягли петлю, – / Я проклинаю цю свободу хвору / Та вже нічого в Бога не молю**» (2, 66). Преподобний Ісаак Сирін стверджує: коли Дух починає перебувати в комусь, той не перестає молитися, тому що Дух постійно молиться в ньому. І тим Духом у людині часто є богонатхнене слово, Богом дарована мова [65].*

Плавним перетіканням сенсів і слів характеризується динамічна взаємодія асоціативної пари **МОВА (СЛОВО) – ОГОНЬ**. Услід за Франком Павличко актуалізує огненну, світлосяйну грань мови, слова, що є запорукою їхнього безсмертя, нездоланного прометеїзму. Сема «світло» найчастіше оприявнюється через улюблену поетову **ватру**, рівно ж через поетичні деривати **ясний, сяйво, ясніти, згоріти, палає, горять, вогнеока, заясніти, грань, пали, промінь, променистий, палахкотіти, сяjala, засвітився, сяючий, пекло**; асоціати **сонце, іскра, спуз, попелище, опалена, зоря, ясночола, Прометей**: «*Не буде / Душі людської зігрівати / Дзвінкою мовою чужою / Перевертень, що рідне слово / В собі згасив, неначе ватру, / Яка в душі палахкотіла / Із днів дитинства*» (2, 11).

В оприявненні архетипного вектора символізації через традиційне зближення знакових лексем **слово – мова – світло** природними й невимущеними є асоціати – образи **іскри, вогню і попелу, попелища, золи, спuzu**. Через них поет оприявнює тему провини і кари, гріха і покаяння, пропонуючи своє традиційно-оригінальне словесне втілення. Глибинний старозавітний біблійний образ попелу органічно підсвічується іскрою, вогнем, що асоціюється з надією, порятунком. «Покайтеся – і спасенні

будете», – у цьому сенс Христового вчення. «Покайтеся перед Україною!» – велить Павличко своїм сучасникам – усім, хто виріс і сформувався в тоталітарному режимі і встиг ковтнути з московської чаші московську отруту [55, 88]. Вертайтеся до своєї мови, не будьте бенькартами москаля, прикладіть до свого змосковщеного тіла мільйони п'явок, аби ті висмоктали рабську кров, бо житимете *«без матері, без пам'яті й вітчизни!»* (2, 100) – закликає поет в одній з останніх прижиттєвих збірок. *«Чи Ти Еммануїл, чи ти Єгова, / Чи Смерть усього суцього й віднова, / Чи Світло, чи Вогонь, чи Темнота, / Вчини, щоб не померла моя мова, / Розп'ята на хресті й не знята ще з хреста!»* (2, 118); *«А якщо ти мій брат і наважився стати / За державу свою, – не мовчи, говори! / Хай твій голос почують духовні кастрати, / Зі значками нарденив хруні і тхори!»* (2, 122).

Світ темряви для поета – це насамперед уособлення всіх тих, що посягав на святість його життя – материнську мову. Якщо розглядати мислеобраз ширше, то це голодомори й катівні НКВС, це неволя та духовна в'язниця ідеологічної брехні й святотатства, зрештою – це вся жорстока тоталітарна система, що плодила й виховувала «сліпороджених і кволих» кротів – покірних слуг і лакиз: *«Соромтесь нас, бо ми раби, / Та знайте й те, онуки, / Що прозрівали ми з ганьби / І поставали з муки. / Ми виповзали, як з рова, / Мерці воскреслі, вперті, / Ми пробивали, як трава, / Камінну брилу смерті»* (1, 189).

Не випадково в багатьох поезіях Павличка ми бачимо боротьбу світла й темряви, у їхньому драматично-трагічному двобої представлено процес народження світла, яке передовсім асоціюється з правдою. Прозріння, світло через смерть – ось найвища ціна правди, яку тільки може заплатити людина (приклад якої, зрештою, дав Христос). Цікаво, які б події життя, а найпаче новітньої історії, не висвітлював Д. Павличко, про що б не писав (про трагедію кримських татар, голодування студентів на холодному граніті восени 1990, перепоховання воїнів УПА, мовні протести, принизливі авдієнції в зека-президента), він завжди вірний своїй осяйній ідеї.

У тривожні осінні дні 1990, коли «бути чи не бути» самостійній Україні стояло вкрай гостро, на холодні гранітні плити прийшли молоді й готові були, як їхні попередники під Крутами, стояти до кінця: *«Дош осінній серце крає, / Мокнуть стяги, бліднуть шатра. / Молоде життя згасає, / Як забута в полі ватра»* (1, 295). Образ забутої згаслої ватри, мінорне осіннє тло, вицвілі шатра й намоклі стяги – це той вражаючий колористичний фрагмент дійсності, що передає глибину болю й розпачу ліричного героя, всім серцем спраглою волі й добра стражденній Україні. І. Франко взяв у далеку мандрівку життя теплий вогонь з батьківської кузні, Павличко беріг у своєму серці палахкотливу **Довбушеву ватру і ватру рідного слова**, які на користь і в догоду завойовникам гасили в собі відступники і блазні: *«Вийде з гаю ватажско, / Біля ватри присяде / І зажуриться тяжко, / Бо набачився зради»* [17, 53]. Це дорогі й близькі символи, що гоїли рани сердець, скривавлених на гострокамінній «дорозі болю», це, зрештою, сама знедолена й спаплюжена українська земля. Зрозумілими стають останні рядки поезії: *«Як немає України, / То й життя мені не треба»* [7, 295].

Слов'яни вважали, переконаний М. Костомаров, що найближчим «до Бога є світло, і тому, при ретельному розгляді, ми добачимо, що найсуттєвішу частину язичництва слов'янського становить поклоніння світлу. Слов'яни мали вірування, згідно з якими сутність світла поставила на землі і втілювалася в людському роді» [29, 35]. Зазначимо, що в християнській традиції світло має глибоку символіку. Світло у храмі є передовсім образом небесного, божественного первня. Особливо воно знаменує собою Христа як Світло умиротворення, світло від світу, світло істинне. «Це особливе, неречовинне, нестворене світло Пресвятої Трійці, відмінне за сутністю цього божественного світла від зовнішнього природного, речовинного» [Див.: ЕССКУ, 718]. *«У глибині моїх темнот і снів / Твоя б лунала мова солов'їно, / Той світ, що ти дала мені у віно, / Від сяйва слова знову б заяснів* (2, 28); *«Добре знати, де ти народився, / Де ти ріс, біля яких воріт, / Від якої мови засвітився / Над тобою*

незбагнений світ» (2, 76). Який блискучий образний пасаж і яка неймовірно глибока думка, справжня поетична філософема авторського мовомислення! Це також чудовий матеріал для вчителя – свіжий, актуальний, закорінений не в абстрактну теорію, а живу художню традицію. Це можливість занурюватися в спадщину тих класиків, які не ритуально – по-справжньому «боліли болем слова нашого».

Дмитро Павличко, актуалізуючи паралель **«слово – світло»** (тобто одну із граней культурологеми ЛОГОС), творить okazіональну образну тріаду **«слово – мова – сонце»**. Перед нами постають довершені й глибоко філософські та водночас націєцентричні мінідискурси, осердям яких виступають тропейстичні комплекси або ж самі постають як каскади тропів. Для мислеобразної художньої експлікації це вельми важливий конструктивний ракурс. Більшість контекстів позначені драматизмом: *«То – наше слово, то – щоденне чудо, / То – сонця зір крізь каменя більмо»* (2, 41); *«Ідуть, стають на горло нам, / Стають чинуша і владика, –/ І наша мова сонцелика / Згасає, кинута на злам»* (2, 55). На жаль, Павличкова солярна концепція мови з її особливою символічною згущеністю, образною вишуканістю та наскрізною актуалізацією духовних ідеалом постійно затьмарюється сумними реаліями «вдекорованої Незалежності».

Підсумовуючи спостереження над однією із наскрізних, типових, яскравих у поезії Д. Павличка мислеобразних паралелей (**слово – мова світло**), можемо зазначити, що експлікується він у розмаїтті своїх реальних та потенційних вербальних можливостей та асоціатів. Мислеобразні модифікати оприявнюють драматичну рецепцію української дійсності, інспіруючи читацьку гаму асоціативних нашарувань і розмислів та відтворюючи складні душевні зворушення, гострі емоції і пристрасті, виснажливу внутрішню боротьбу, біль, тривоги, розпач й розчарування. Читаючи поезії Д. Павличка, відчуваєш, що психологічна реакція на явища життя вельми активна саме в почуттєвому річищі та в розрізі складних

філософсько-світоглядних рефлексій, інспірованих продажністю і цинізмом «патентованих патріотів»:

Важливо й те, що мислеобрази **мови, слова, вогню, темряви** в контексті Павличкової поезії загалом і досліджуваної збірки зокрема набувають виразних національномовних ознак, зіставлення їх з відповідними образами в народній традиції та із творчістю інших поетів допомагає пізнати й відчувати традиційне та новаторське в цій поетичній універсалії з потужним аксіологічно-ідентичнісним потенціалом.

2.3. «Не вивів я своєї мови, / Свого народу із ярма»: основні лінгвоментальні виклики сьогодення у візії Дмитра Павличка

Уже майже чверть спостерігаємо дивну річ: навіть найновіші словники, видані вже після Революції Гідності, не фіксують або дуже розмито формулюють таку (однозначно – найбільш вагому) диференційну сему лінгвокультурами мова, як **характерна ознака народу, його рідна мова**. Не доводиться говорити про гносеологічний, аксіологічний та особливо ідентичнісний вимір. Передовсім це стосується символознавчих, філософських та етнокультурологічних видань, і про це зазначено в першому розділі роботи. Що це? Прикрий недогляд, недбалість укладачів чи свідоме нехтування комусь «на користь чи в догоду». Питання риторичне. Учителеві буде складно вибудувати довірливий діалог з учнями на уроках рідної мови та літератури, якщо домінуватиме мовна прагматика, систематика чи текстово-цитатний фактаж; якщо уроки рідної словесності нагадуватимуть нудні інструкції з фонетики, правопису, граматики, слововживання чи не з єдиною мотивацією: успішно скласти чи бодай не «завалити» НМТ. У другій передмові до власної збірки поезій «Мова» під концептуально загостреною назвою «**МОВА – НЕ НАРОД, А НАЦІЯ ДЕРЖАВА**», яку Д. Павличко написав 18 квітня 2019 року, передчуваючи націєруйнівну загрозу «акакойразніци», митець процитував Франка: вже за часів Драгоманова лунав оклик, що на Україні живе не «жаден народ, а

простий етнографічний матеріал, який польська культура переробить на поляків». З цих слів Івана Франка виникає незаперечне твердження, що мова – це органічна, історично конкретна і вища за всяку територіальну організацію, база не тільки автономії, **а національної державної незалежності** (Підкр. наше – **О. Л**). Поет згадує також свої враження від вірша Максима Рильського «Рідна мова», який той прочитав замість виступу на з'їзді письменників: *«Як гул століть, як шум віків, / Як бурі подих, рідна мова. / Вишнева ніжність пелюстків, / Сурма походу світанкова. / Неволі стогін, волі сито, / Життя духовного основа. / Цареві блазні і кати, / Раби на розум і на вдачу. / В ярмо хотіли запрягти / Її, як дух степів, гарячу, / І осліпити й повести / На чорні торжища незрячу»* (2, 6 – 7).

«Для мене, вже тридцятилітнього, раненого в боях проти русифікації України, той вірш Максима Рильського став на все життя покликом боронити українську мову, як саму душу нашого народу. Не всі мої поезії про українську мову зібрані в цій книжці. В моїм словнику **нація, мова і Україна** – синоніми» (2, 7). Ця думка, цей авторський мислеобразний ряд крізнить не лише у досліджуваній збірці – й мовотворчості, публіцистиці й перекладацькій спадщині Павличка: *«Тебе у спадок віддали мені / Мої батьки і предки невідомі, / Що гинули за тебе на вогні. / Тож не засни в запиленому томі, / В тій незакопаній, страшній труні, – / Дзвени в моїм і правнуковім домі!»* (2, 14); *«Бог мовчить, кого ж мені спитати, / Скільки ще разів поти з Москви / Будуть Україну розтинати / І ховати під свої церкви?»* (2, 15).

У багатьох віршах поета утверджується думка про особливу роль слова, мови в житті народу, про мову як вузлову ланку національного буття, про культурно-ментальну цінність слова. Не забуваймо, що в умовах бездержавності воно було чи не єдиним оберегом народу, запорукою виживання. Серед таких поезій – **«О рідне слово, що без тебе я?»**, **«Як мати сина не навчить»**, **«Якби я втратив очі, Україно»**, **«Жити на своїй землі – й мови рідної не чути...»**, **«Мова»**, **«Мово рідна. Радосте й**

тривого...», «Мово рідна. Радосте й тривого», «Моя мова», «Чия це проповідна мова», «До української мови» та ін. Свідомий вибір нелегкої долі увиразнює думку про те, що справжній поет завжди зі своїм народом на боці правди, світла, добра. Правда, якою б гіркою вона не була, це завжди шанс на безсмертя. Павличкова правда часто трагічна: рідне слово, життя його основу, нищать, упосліджують, принижують. Поет знає ціну ворогам, але найбільше його болить **синдром хахла**: *«Вони печально говорили / Про мову родичів своїх, / А потім так її хвалили, / Що я сльози не спостеріг / На власному лиці. З хахлами / Сидів я – в полум'ї горів, / Вони ж нерідними словами / Хвалили рідних матерів. / Ту пісню, що навчала мати / Десь на печі, коло кагли, / Вони хотіли заспівати, / Та слів згадати не змогли. / І мукали, як скот в загоні, / Немов зголоджений товар...»* (2, 32). Дмитро Павличко добре розуміє, що мові, пісні належить особлива роль у вихованні національної самосвідомості. Мова – це феномен, у якому генетично записані історія і культура народу, відтворені всі тонкощі сприйняття людьми довколишнього світу. Через ставлення до мови виявляється становлення духовної культури її носія, його минулого і майбутнього. Поет не церемониться з мововідступниками, характеризуючи їх геть не поетичною – пейоративною лексикою: **скот, загон, зголоджений товар**.

Наша щедра й багата земля за час майже чотирьохсотлітнього колоніального становища і відкатів уже незалежної доби залишилася пограбованою й поруйнованою, намножилися мільйони із психологією безбатченків, суспільство поляризувалося за мовною ознакою: *«Я не ваш, не ваш, панове, / Не до вас я чарку п'ю. / За життя своєї мови / Власним словом постою. / Важко їй, бо власні діти / Зневажають і цькують, / І мов підлі єзуїти, / Ощасливленою звуть!»* (2, 34). І все ж загальна тональність більшості Павличкових текстів, мовоствердна, рішуча, хоча й не позбавлена гіркоти розчарувань від живучої хахляцької світорецепції, що ганьбить героїську українську націю в очах світу: *«Мово рідна, радосте й тривого, / Піднімайсь, як сонце, понад мряч / Суржика хахлацького,*

брудного! / Смійся! Будь печальна, та не плач!» (2, 78); *«Бита, каменована царями, / Слави й щастя не проси в хахла, / Відбирай у нього школи й храми, / Все, що ти по тюрмах зберегла»* (2, 78).

Сильно і сміливо звучать рядки гнівної сатири й на тогочасне тоталітарне суспільство, і на новітніх запродавців, яничар, перекінчиків, вірнопідданих ординської москви, які вбивали й продовжують нищити українську державність, культуру, мову: *«Нас винищать раби – законні окупанти, / До мови рідної ненависть потайна»* (2, 56); *«Росіяни українські / Жебраки й багатії, / Київські, донецькі, львівські – / Не чужинці, а свої / Скорбні інтелектуали / З Достоевського сльози, – / Де ви є? Куди пропали / Ваші братні голоси?»* (2, 62); *«Упали імперські закови, / Та визволу мені нема, / Не вивів я своєї мови, / Свого народу із ярма»* (2, 74). Поет розвінчує російських лібералів і їхній псевдогуманізм, їхню імпліковану шовіністичну позицію і «синдром старшого брата». Чого лише вартий блискучий саркастичний пасаж – *«скорбні інтелектуали з Достоевського сльози»*.

Однією з причин процвітання аморфних лібералів та скорбних інтелектуалів, є те, що кожен, навіть найобережніший крок у бік розширення сфери функціонування української мови навіть сьогодні викликає протести певних внутрішніх і зовнішніх політичних сил, звинувачення у придушенні російської мови і культури, у порушенні прав людини, – причому до прав людини зараховується все, крім прав українця на свою мову, пісню, культуру, освіту, отже – на свою суверенну державу [8, 152]. Так Україна сповзає у Хахляндію: *«В нас проходять всі обов'язкову / Перепідготовку – хлоп чи пан; / Всі вивчають українську мову, / Хто не хоче – йде до росіян. // Малорос почухався: «А в пеклі / Теж немає місця для хахлів?» – / «Що ти, в пеклі всі хахли запеклі / Хто – в котлах, а хто – біля котлів»* (2, 52). Це хахляцьке рабство і люмпенський нігілізм боліли поета якимось трансцендентним болем, водночас Павличко не переставав боліти білим болем слова справжнього.

Д. Павличко упевнений: на сторожі української культури та духовності завжди стояло слово Т. Шевченка. Воно утримувало нас над безоднею національного небуття і повільно почало відводити від її краю. Адже доки живе мова в устах народу, доти живий народ. У предковічних мовних ресурсах народу сконденсована духовність багатьох поколінь. Тут увиразнюється сема «духовність», якої також не знайдемо в більшості словників : *«Жити буде наша мова, / Зоряниця Кобзаря, / Зірка Лесина й Франкова, / Рильського ясна зоря!»* (2, 35). У застійні часи, коли процеси денаціоналізації, злочинного зближення мов та мімікрія набрали загрозливих розмірів і насправду диявольських форм (а той завжди ховається у деталях), народ втрачав свою національну сутність і перетворювався у безлике населення, позбавлене своєї мови, культури, історичної пам'яті. Тоді державу слова тримали і втримали письменники

Окремі вірші Д. Павличка («Між горами в долині білі юрти») сповнені протесту проти нищення окремих народів, що зазнали утисків від колонізаторів та завойовників, але насамперед вони спрямовані проти тих, хто призвів до духовної руйнації української нації, хто хитромудрими політичними інсинуаціями провадив українців до гуманітарної прірви: *«Як світ, багатомовним будь, народе, / Та рідне слово бережи, як твердь / Своєї невмирущості й свободи, – / Бо другу мову приймеш ти, як смерть!»* (2, 75).

Українець «від сотворіння Карпат», надчутливий до тривоги сучасності, поет усвідомлює високе завдання СЛОВА – МОВИ та їхню відповідальність за збереження духовного коріння, чистоту й незамуленість історичних і культурних джерел народу. Насправду, якщо «в началі сотворіння світу було Слово», то й «в початках сотворіння нації теж повинне бути Слово» (Ліна Костенко.). Цю тезу чи не кожним рядком збірки підтверджує Д. Павличко: *«Як мати все своє: державну побудову, / Кордони, армію і навіть власний гріш, / Але за те добро віддати бідну мову; / Ну що тут думати? Дають – берім скоріш...// Стій, не спіши, благий*

Християнине, / Бо в колесі стола гуде неправди снасть. / Таж Бог сказав тобі, що Україна згине, / Як свого слова дух за золото віддасть!» (2, 65).

Отже, у творчості Д. Павличка бачимо продовження й розвиток, образно кажучи, саме цієї драматичної ділянки мислеобразів. Прикметно, що поет акцентував на цих національно зумовлених й ціннісно увиразнених аспектах знакових у системі етноментального мовомислення тоді, коли ще панувало верховне табу на думання, а ідеологічні критерії та підходи володіли «монополією на істину». Однак існують закономірності соціально-культурного розвитку всезагального характеру. Саме під їхнім впливом **слово** було поставлено в центрі духовних пошуків літератури [67, 180]. І не тільки української. Дмитро Павличко потвердив це сповна усім своїм життям, і своєю поетичною практикою, і своєю багатолітньою боротьбою.

ВИСНОВКИ

Різногранне наświetлення проблеми **МОВА – СЛОВО** в практиці навчання української мови відіграє провідну роль, формуючи тожсамість, мовну стійкість, лінгвокультурні пріоритети та свідомий національний мовоцентризм. Художньо-творча особистість письменника дає змогу усвідомлювати мову не лише як поетичний інструмент (інструментарій) комплексної взаємодії звукового, смислового, зображувального, ритміко-мелодійного первнів. У Павличковій лінгвософії мислеобрази **МОВА – СЛОВО** постають як феномени суспільного-духовного рівня з кількома вербальними маркерами на позначення її статусних характеристик: **мова – рідна, материнська, наша, народна, державна**; вона концептуалізується і вигранюється в мовній картині світу автора та читачів різних поколінь. Мислеобрази в тематично оригінальній збірці «Мова» оприявнюються передовсім через лексико-семантичні поля лексем **мова, слово, почасти пісня**, де простежується органічна взаємодія загальномовної, аксіологічної та художньо-ідіостильової семантики, відтак формування традиційних поетичних та індивідуально- авторських словесних образів.

Зауважимо, саме в мові поезії найчастіше простежуємо авторські рефлексії над природою слова, над ментально засадничим феноменом **рідна мова**, що став квінтесенцією мовотворчості Дмитра Павличка, **темою життя**. В ідеалі, рідна мова мала б стати ментальним стрижнем внутрішнього світу кожного свідомого українця, кожної української дитини від першої сторінки «Букваря» і «Кобзаря. З іншого боку, поетична мова становить певну творчу лабораторію, у якій загальновживані й стилістично нейтральні назви набувають конотацій, «обертонів» смислу, головно патріотичного, націєвиховного спрямування. У баченні Павличка, **тільки мова може порятувати Україну**.

У поетичному світі досліджуваної збірки Дмитра Павличка згадані мислеобрази домінують, крізнять також і в більшості інших його збірок (що

може стати предметом самостійної наукової студії). У кожному конкретному художньому тексті чи сукупності текстів актуалізується спільна ознака – націєзахисна і націєствердна функція рідної мови, материнського слова, пісні, колискової, народжених в праглибинах духу з незбагненої й незбагненної любові до рідної землі. Мова у візії Д. Павличка постає як універсальна форма втілення національної ідеї, як «нації безсмертне житіє».

Загальномовний словник фіксує прямі значення лексем, що входять до лексико-семантичного поля «мова – слово». Поетичний словник контамінує спільну для цих слів тенденцію до переносного вживання і трансформацій їхньої семантичної структури та мислеобразного розгортання з урахуванням контекстів конкретного твору, творчості та комплексу екстралінгвальних чинників. На підставі типової лексичної сполучуваності та різновидів образних конструкцій, а також відповідно до текстової інтерпретації виокремлюємо у збірці (й у всій мовотворчості поета) такі основні семи лексем **мова-слово**: «характерна ознака етносу, його рідна мова»; «поетична словесна творчість» (художня творчість); «пророцтво»; «потенційна нескінченність сенсів»; «знаряддя боротьби, зброя»; «святе, сокровенне»; «вогонь».

Відсутність згаданих сем у більшості тлумачних словників, зокрема в «Словнику української мови» (в 11-ти томах), головно інспіроване орієнтацією укладачів на філософсько-логічну дефініцію слів-понять **слово**, **мова** та їхню онтологічну (але розмиту) сутність: ідеологеми тоталітарної доби таки виявилися сильнішими. Як засвідчує багатий мовленнєвий матеріал, ілюстрації словника не завжди відповідають запропонованим тлумаченням, оскільки цитати з поетичної мови демонструють розлогий полісемантичний спектр уживаних слів. Зрештою, зрозуміло, чому так сталося: ідеологічні стереотипи і підходи радянської доби брали верх. У більшості словників і сьогодні генералізована сема «рідна мова» розмита. Якраз цей аспект не відповідає новітнім когнітивним та лінгвокультурологічним підходам до лінгвофеноменів, з-поміж яких

засадничим є саме **мова** як унікальна лінгвокультурема ідентичнісного та аксіологічного плану.

Належність номінацій **мова, слово, пісня** до сфери ідеального, тобто до світу ідей, які вербалізує людина, зумовлює їхню широку сполучуваність з предикативними ознаками тропеїчного змісту, традиційними та okazіональними епітетами, експресивними порівняннями, алегоріями, вигостреними афоризмами. Поряд із взаємозамінністю, синонімічністю досліджуваних мислеобразів у конкретних Павличкових текстах, простежуємо також спорадичні входження цих лексичних одиниць в однорідні ряди або, навпаки, підкреслення неоднорідності У збірці й кількісно, й інтенційно, й концептуально, й рецептивно таки домінує мислеобраз **МОВА** (тобто **МОВА** як мислеобразна категорія є домінантною). У багатьох випадках простежуємо лінгвоментальний синкретизм.

Мислеобрази **МОВА – СЛОВО** корелюють з поняттями «сіяти», «вогонь», «святиє, священне», що реалізуються здебільшого в традиційних тропях та комплексі асоціатів. Поетичною універсалією авторського мовомислення є семантичне зближення **слова, мови** як ідеального поняття зі **зброєю, боротьбою**, що відповідає етноментальній традиції (прикладі). У збірці «Мова» експлікована сема «святість», що зближує мислеобрази з лінгвокультуремою ЛОГОС. Одним з її складників є ототожнення слова поетичного зі Словом Господнім, що пронизує все суще. Сакральний компонент мислеобразного блоку **МОВА – СЛОВО** чітко простежується в численних поетичних контекстах, взаємодіє з іманентно сакральною лексемою «молитва», рівно ж авторським етноментальним теоцентризмом: у найтяжчі моменти поет апелює до Бога, пристрасно молиться, серед проникливих екстеній – прохання захистити **Україну й мову**.

Дмитро Павличко, актуалізуючи паралель «слово – світло» (тобто одну із граней культурологеми ЛОГОС), творить okazіональний образний біном «мова – сонце». Перед нами постають довершені і глибоко

філософські мінідискурси, осердям яких виступають тропеїстичні комплекси Оновлення і збагачення мислеобразів **МОВА – СЛОВО** (спорадично пісня) відбувається через розширення контекстів, введення їх у нові комунікативні, наративні й відверто риторичної ситуації. Тракткування архетипу мови – слова у віршах Дмитра Павличка зумовлене умовами розвитку українського народу, в історії якого національна мова була століттями позбавлена державного права на існування. Українець «від сотворіння Карпат», надчутливий до тривог сучасності, поет усвідомлює високе завдання **СЛОВА – МОВИ** та власну відповідальність за збереження духовного коріння, чистоту й незамуленість історичних і культурних джерел народу.

Лексико-семантичне поле «мова – слово» засвідчило характерне для досліджуваного періоду розвитку поетичної мови функціонування словесних символів і водночас перетворення їх у конкретні номінації, а також в потужні аксіологеми. У текстах одночасно діють дві тенденції: з одного боку, формування узагальненої семантики стрижневих лексем, переростання їх у слова-символи, з іншого – максимальна конкретизація їхньої семантики в чуттєвих словесних образах.

Ілюстративний матеріал систематизовано з погляду його передовсім контекстуальної зумовленості та ідейно-естетичних інтенцій. Простежено також, як у поезії Дмитра Павличка знаходять своє продовження Шевченкові, Франкові та Лесині традиції функціонування мислеобразів «мова», «слово», концепція мови Олександра Олеся. Проведена робота дає змогу також виокремити низку питань, які можуть стати об'єктом подальших лінгвостилістичних студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

1. Павличко Д. Ялівець. Поезії / Упоряд. і передм. Р. М. Лубківського. К. : Веселка, 2004. 399 с.
2. Павличко Д. Мова : поезії. К. : Ярославів Вал, 2019. 128 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

- Авер.** – Аверинцев С.С. Софія – Логос: Словник. К. : Дух і літера, 1999. 458с.
- Біблія** – Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської та грецької на українську мову. Переклад І.Огієнка 1962р.
- СЕУМ** – Библик С.П. Словник епітетів української мови / С. П. Библик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт; За ред. Л. О. Пустовіт. К. : Довіра, 1998. 431 с.
- СІС** – Библик С.П., Сюта Г.М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання. Харків, 2006.
- ЕССКУ** – Енциклопедичний словник символів культури України/ *За заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид.* Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.
- Жайв.** – Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К. : Довіра, 2006. 703 с.
- СББ** – Словник біблійного богослов'я. За ред. Ксав'є Леон-Дюфура, Жана Люпласі, Августина Жоржа, П'єра Грело, Жана Гійє, Марка-Франсуа Лакана / Перекл. з франц. Володимира Софрона Мудрого, ЧСВВ. 3-тє вид. Жовква : Місіонер, 2014. 992 с.
- ССУМ**– Словник синонімів української мови : В двох томах. Т. 1 : А – Н / Бурячок А.А., Гнатюк Г. М., Головащук С. І., Горюшина Г. Н., Лозова Н.Є. та ін. К. : Наук. думка, 2001. 1040 с. Т. 2 : О – Я. 960 с.

СУМ – Словник української мови: В 11т. / Редкол. І. К. Білодід (голова) та інші. К. : Наук. думка, 1970–1980. Т.1–11.

ФЕС – Філософський енциклопедичний словник. К. : Абрис, 2002. 742 с.

НАУКОВО-КРИТИЧНІ ПРАЦІ

1. Абліцов В. «Подібний до Лаокоона, я бився в звивах змії» (до 70-річчя Д. Павличка) / *Голос України*. 1999. 28 вересня. С.11.
2. Голобородько К. Ідіостиль Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація : [монографія]. Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 527 с.
3. Грицютенко І.Є. Естетична функція художнього слова. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1972. – 180 с.
4. Денисюк І. «Слово моє, зроблене із толу...». Про творчу індивідуальність Д. Павличка / *Прапор*. 1979. №9. С. 124 – 128.
5. Дзюба І. Подвижник (Д. Павличко) / *Павличко Д. Правда кличе*. К., 1995. С. 5 – 8.
6. Дзюба І. Бо то не просто мова, звуки... : цикл статей / повторне вид., зі змінами і доповн. Дрогобич : Коло, 2012. 380 с.
7. Дзюба І. У літературі і навколо : З боргів давніх і новонабуваних. К. : Либідь, 2016. 424
8. Дзюба І. Мова і гримаси суспільства / Дзюба І.М. У літературі і навколо : З боргів давніх і новонабуваних. К. : Либідь, 2016. 424 с. С. 145 – 155.
9. Дзюба І. Вимирання слова / *Дзюба І.М. У літературі і навколо : З боргів давніх і новонабуваних*. К. : Либідь, 2016. 424 с. С. 155 – 164.
10. Дрич М., Стецик М. Лексеми поняттєвого поля «священна дія» в поетичних текстах Дмитра Павличка: культурологічний та семантико-стилістичний аспекти / *Збірник студентських наукових праць «Філологічні студії»* / За ред. Л. Кравченко, П. Іванишина, П. Мацьківа. Вип. 1. Дрогобич, 2019. 128 с. С. 74 – 87.

11. Дроздовський Д. Хвилі часу / *Ліна Костенко. Річка Геракліта: Поезії*. К.: Либідь, 2011. С. 280 – 321.
12. Єрмоленко С. «Мого народу гілочка тернова»: (Про поетичне слово Ліни Костенко) / *Культура слова*. 2000. Вип. 55/56. С. 3 – 13.
13. Єрмоленко С. Висока естетика поетичного слова Ліни Костенко / *Культура слова*. Вип. 73. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 6 – 15.
14. Єрмоленко С. Мислеобраз МОВА в художній прозі Ліни Костенко / *Культура слова*. № 98. 2023. С. 27 – 41.
15. Єщенко Т. Метафора в українській поезії 90-х років ХХ ст. / *Автореф. дисерт. канд. філол. наук*. Запоріжжя, 2001. 17 с.
16. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: Нариси. К.: Довіра, 2007. 262 с.
17. Жуковська Г. «Усе іде, але не все минає». Пам'ять і час у творчості Ліни Костенко: Монографія. К.: Книга, 2010. 188 с.
18. Жулинський М. Два крила несамовитого Павличка / *Урядовий кур'єр*. 1999. 28 вересня. С. 8.
19. Зубанич Ф. Оглянься в дорозі (Про Д. Павличка) / *Зубанич Ф. Діалоги серед літа*. К., 1982. С. 73 – 98.
20. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація : Тези про місце і роль мови в національному відродженні України. Тернопіль : Видавництво «Крила» 2024. 224 с.
21. Ільницький М. Поезія любові й ненависті / *Ільницький М. На вістрі серця й пера*. К., 1980. С. 33 – 92.
22. Ільницький М. Свідомість слова як зброї. / *Дніпро*. 1979. № 9. С. 135 – 143.
23. Калашник В., Савченко Л. Мовно-естетичні знаки *душа – печаль – слово* у поетичному світі Ліни Костенко / *Культура слова*. Вип. 73 К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 16 – 22.

- 24.Калашник В. С., Філон М. І. Українська поезія ХХ століття в наукових статтях Ю.Шевельова: від Тичини – до Стуса / *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. № 843. Серія Філологія. Випуск 55. Х., 2000. С. 3 – 7.*
- 25.Кожевников В. Важкий шлях до рідної мови [Текст]. К. : Українська Видавнича Спілка, 2002. 128 с.
- 26.Кононенко В. Рідне слово. Підручник для шкіл із поглибленим вивченням української мови, ліцеїв, гімназій, колегіумів. К. : «Богдана», 2001. 303 с.
- 27.Кононенко В. Концепти українського дискурсу: монографія. К. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.
- 28.Костенко Л. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
- 29.Костомаров М. Слов'янська міфологія. К. : Либідь, 1994. 384 с.
- 30.Коцюбинська М. Образне слово у літературному творі. К.: Наук. думка, 1960. 188с.
- 31.Коцюбинська М. Література як мистецтво слова. К.: Наук. думка, 1965. 324с.
- 32.Лемко І. Цікавинки укромови. Львів : Апріорі, 2016. 180 с.
- 33.Лубківський Р. Сповідь. Молитва. Присяга / *Павличко Д. Ялівець. Поезії.* К. : Веселка, 2004. С. 5 – 34.
- 34.Макаров А. Золотий колір любові / *Прапор.* 1975. № 7. С. 100 – 106.
- 35.Маленко О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну) : монографія. Харків, 2010. 488 с.
- 36.Мацьків П. Концептосфера *Бог* в українському мовному просторі: Монографія. Дрогобич: Коло, 2007. 332 с.
- 37.Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник. / Л.І.Мацько, О.М.Сидоренко, О.М.Мацько ; за ред. Л.І.Мацько. К. : Вища школа, 2003. 462 с.

38. Мельник Я. Сила вогню і слова. К. : Радянський письменник, 1991. С. 156–164.
39. Мех Н. Семантичне поле зі значенням «слово-мова» у «Кобзарі» Тараса Шевченка. К. : Інститут української мови НАН України, 1997. 38 с.
40. Мех Н. Поетичне слово основоположника української національної мови – Т.Г.Шевченка / *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. Випуск 2. К., 1999. С. 238 – 244.
41. Мех Н. «...думками поле орю» (слово *думка* у поетичних текстах Івана Франка) / *Культура слова*. Вип.52. К. : Інститут української мови НАН України, 1999. С. 15–19.
42. Мех Н. Концепт *слово* у поезії Лесі Українки / *Культура слова*. Вип.59. К., 2001. С. 27–33.
43. Мех Н. Лінгвокультурема ЛОГОС – семантична універсалія та «константна форма» / *Культура слова*. Вип. 72. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 55 – 59.
44. Мех Н. Лінгвокультурема ЛОГОС у поетичному світі Ліни Костенко / *Культура слова*. Вип. 73. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 49 – 53.
45. Мех Н. Слово *думка* у поетичних текстах Івана Франка та Лесі Українки (порівняльний аналіз) / *Українська мова : з минулого в майбутнє. Зб. праць, поданих на наукову конференцію*. К. : Інститут української мови НАН України, 1998. С. 71 – 74.
46. Мех Н. Специфіка вживання лексеми «пісня» у поезіях Лесі Українки / *Наука і сучасність: Зб. наук. праць. Ч.1*. К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1999. С. 205 – 214.
47. Мех Н.О. Структура лексико-семантичного поля «мова-слово» в українській поетичній мові XIX – початку XX ст. / *Автореф. дис... к-та філол. наук*. К., 2000. 20 с.
48. Мех Н. Лінгвокультурема ЛОГОС : когнітивний, прагматичний, функціонально-стилістичний аспекти / *Автореф. дис...доктора філол.*

наук. К., 2009. 35 с.

- 49..Мова – це теж Батьківщина / Упорядн. Н. Николин. Львів : Свічадо, 2009. 80 с.
- 50.Моренець В. Сто й одне начало : Творчий світ Д. Павличка / *Вітчизна*. 1989. № 9. С. 170 – 177.
- 51.Мушкетик Ю. Честь і обов'язок дати життя в слові / *Дивослово*. 1997. № 2. С. 3 – 5.
- 52.Піддубний С. Українська мов – мова вільних людей. Київ : ФОП Стебеляк, 2020. 208 с.
- 53.Потебня О.О. Естетика і поетика слова. Зб. / Пер.з рос.; Упор. вступ. ст., приміт. І.В.Іваньо, А.І. Колодної. К.: Мистецтво, 1985. 302с.
- 54.Пустовіт Л. О. «Таємниця твого обличчя» / Метафоричні засоби в поезії Д. Павличка. / *Культура слова*. Вип. 24. К., 1983. С. 8 – 13.
- 55.Равлів І. Тематичне й жанрове розмаїття Павличкової лірики 90-х років / *Слово і час*. 1998. № 9 – 10. С. 86 – 89.
- 56.Різників О. Спадщина тисячоліть: українська мова. Чим вона багатша за інші? Вид. 2-ге, переробл. і допов. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 192 с.
- 57.Салига Т. Палахка ватра любові / *Жовтень*. 1983. № 11. С. 120 – 123.
- 58.Сердюк П. О. Я обіймаю землю молоду / *Українська мова та література в школі*. 1981. № 1. С. 48 – 54.
- 59.Слабошпицький М. Якщо в людини багато минулого (28 вересня Дмитро Павличко відзначатиме 90-річчя) / *День*. № 176 – 177, 2 7– 28 вересня 2019 р. С. 14 – 15.
- 60.Слабошпицький М. Гамбіт надії. Україна: констатації, матеріали, виклики, сподівання. К. : Ярославів Вал, 2014. 312 с.
- 61.Слухай Н. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовнокультурного феномену / *Мовні і концептуальні картини світу*. Зб. наук. праць. № 7. К., 2002. С. 462 – 470.
- 62.Содомора А. Наодинці зі словом. Львів: Літопис, 1999. 476 с.

- 63.Ставицька Л. «О скільки слів, і скільки снів мені наснилося...» / *Дивослово*. 2000. № 4. С. 26 – 30.
- 64.Стецик М. С. «...Я тільки у слові жила» (вербалізація концепту слово – мова в поетичній творчості Ліни Костенко). *Рідне слово в етнокультурному вимірі. Матеріали Третьої Міжнародної науково-практичної конференції* / упоряд. М. Федурко, В. Котович, Г. Філь. Дрогобич : Посвіт, 2011. С. 360 – 375.
- 65.Стецик М. С. «...Душа шукає слів, як молитов» (Сакральне на площинах художніх текстів Ліни Костенко). *Парадигма Sakrum & profanum у літературі та культурі. Збірник наукових праць*. Випуск 5. Дрогобич, 2011. С. 24 – 32.
- 66.Стецик М. С. Сакральний антропонімікон Дмитра Павличка / *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць*. Випуск 659. Романо-слов'янський дискурс. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2013. С. 196 – 202.
- 67.Стецик М. С. Лінгвоментальний феномен «слово – мова» у художньому світі Ліни Костенко / *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. № 13, 2020. С. 177 – 182.
- 68.Стецик М., Стецик А. Ментально-аксіологічна універсальність образу матері в мовотворчості поетів-шістдесятників / *Рідне слово в етнокультурному вимірі* / ред. кол. : Віра Котович (гол. ред.) та ін. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 116 – 123.»
- 69.Сюта Г. Лінгвосвіт поезії авторів нью-йоркської групи: Монографія. К : Інститут української мови НАН України: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. 164 с.
- 70.Ткаченко Л. Ностальгія Д. Павличка / *Слово і час*. 1999. № 10. С. 48 – 51.
- 71.Яремко Я. Стратифікація концепту / *Мовознавство*. 2009. № 1. С. 60 – 69.